الرسالہ

Al-Risala

Ketabton.com

مارچ، ۲۰۲۶ء

MAULANA WAHIDUDDIN KHAN

(c) ketabton.com: The Digital Library

الرسالة

Al-Risala

مارچ، ۲۰۲۶ز

مولانا وحیدالدین خان

(د الرساله په ټولو ګڼو کې د قرآن کریم پښتو ژباړه د مولانا فاروق غلجي صاحب له ترجمې څخه اخیستل شوې ده.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ګڼه کې

عنوان	مخ
قال الله، قال الرسول	۷
روژه	۸
دا یوسفي سنت نه دی	۹
د خوب دوه طریقې	۱۰
وضعي قانون او الهي قانون	۱۲
چې کله د خدای...	۲۰
بشپړه میرمنه هغه ده چې...	۲۲
دا کیسې	۲۳
د ژوند راز	۲۶
ولې بنځې؟	۲۸
دین څه دی؟	۳۰

او نور ډېر څه...

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان ته روا نه ده، چې څه يې په زړه کې ور وګرځي هغه وکړي او کومه خبره يې چې زړه وغواړي، هغه په خوله راوړي. مسلمان ته بويه چې په روا بريدونو کې خپل ژوند تېر کړي او له ناروا شيانو نه د تل لپاره روژه ونيسي ـــــــ د روژې مياشت د همدغسې «روزه دار» ژوند سبق دی، چې هر کال مسلمانانو ته ورکول کېږي.

***

«ورځپاڼې واخلئ ورځپاڼې»؛ ورځپاڼه وېشونکي اوازونه وکړل او ژر، ژر يې د ټولو ورځپاڼو نومونه واخيستل؛ د مختلفو کړيو، د مختلفو ژبو، مختلفو ګوندونو ورځپاڼې وې. او زه په سوچ کې شوم، چې د اخبار پلورونکي په کڅوړه کې د مختلفو ډلو اخبارونه يو ځای راتللی شي، خو د خدای په ځمکه مختلفې ډلې يو ځای ولې ژوند نه شي کولی.»

***

هر مسافر پوهېږي، چې که يو موټر ورنه تېر شي، نو سمدستي بل موټر ورته پيدا کېږي چې خپل سفر په کې لنډ کړي.

تمځای موږ ته همدا درس راکوي. خو له زياتره خلکو نه دغه روښانه درس هغه مهال هېر وي، چې د ژوند په منډه کې يې کوم فرصت له ګوتو ووځي.

***

د عمر رضي اللّٰه عنه قول دی:

لاتعتمد على خلق رجل حتى تجربه عند الغضب (العبقريات السلامية، ۵۰۵)

د يو چا په اخلاقو تر هغو بروسه مه کوئ چې د غوسې په وخت کې مو نه وي امتحان کړی.

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

★

«الرساله» رسنيز کاروبار نه دی. الرساله خو مازې د دې خبرې خبرداری دی، چې خلکو! هوښيار شئ، ځکه هغه وخت په منډو درته رادرومي چې ټول انسانان به د رب العالمين مخې ته ودرول شي. نه به د چا لپاره د دلايلو فرصت وي او نه د سرتمبگۍ. هر انسان به مجبور وي چې د حقيقت په وړاندې خپله غاړه وغورځوي. مخکې له دې چې دا وخت راشي، لويه عقلمندي دا ده چې موږ سر له اوسه د رښتينولۍ په وړاندې ټيټ شو، ځکه د سبا ورځې ټيټېدنه رسوايي ده او د نن ورځې ټيټېدنه درناوی دی.

په داسې حالت کې به له موږ نه ډېر نادانه څوک نه وي چې د خپل ځان په خلاف تنقيدونو باندې غور ونه کړو. خو ډېر افسوس درېږي چې کله گورو، چې دې تنقيدونو کې يا خو لفظي شور او غوغا وي او يا بې تراوه بحثونه وي.

دريغه خلکو ته معلومه وای چې په دوو کې يوازې يوه رويه ورته سمه ده: يا علمي ترديد او يا علمي اعتراف. بې معنا بحثونه په دې دنيا کې يو انسان ژغورلی شي خو په اخرت کې هېڅ څوک نه شي ژغورلی، ان که په خپل زړه کې هر څومره په خوشباوري کې مبتلا وي وي.

د ژوند تر ټولو سنگين حقيقت دا دی چې زموږ هره خبره که په ظاهره د انسان په وړاندې وي، په حقيقت کې د خدای په وړاندې ده. ځکه د انجام له پلوه به هر بنده د خدای په وړاندې ځواب‌ويونکی وي.

له خولې نه مو چې هره خبره راوځي، لومړی يې د انصاف په تله تول کړئ. که مو نن داسې ونه کړل، نو سبا ورځ به يې خدای د انصاف په تله کې تول کوي او څوک چې د خدای حضور ته وړاندې شو، د هغه لپاره له هلاکت پرته نور هېڅ هم نشته:

(من نوقش فقد هلک)

★

(c) ketabton.com: The Digital Library

قال اللهﷻ، قال الرسول

کله چې لمر ونغښتل شي. او چې ستوري خړ واوړي. او کله چې غرونه روان کړی شي. او کله چې لس میاشتیزې (بلار بې اوښې) خوشې کړی شي. او کله چې (وحشي) ځناور سره غونډ کړی شي. او کله چې سمندرونه لمبې وکړې. او کله چې ساګانې (جسدونو سره) جوړه کړی شي. او کله چې ژوندۍ ښخه شوې جینۍ وپوښتلې شي. چې په کومه ګناه وژل شوې ده؟ او کله چې عملنامې پرانیستلی شي. او کله چې داسمان پوستکی واړول شي. او کله چې د دوزخ لمبی بلې کړی شي. او کله چې جنت را نیږدې کړی شي. بیا به هرکس ته معلومه شي چې څه یې راوړي. (تکویر)

هغه وخت چې اسمان وچوي. او چې ستوري خواره واره شي. او کله چې سمندرونه وشلیږي. او چې قبرونه څیرې کړی شئ. بیا به هر کس ته هغه څه معلوم شی چې وړاندې یې لیږلي او وروسته یې پرېښې. اې انسانه! ته څه شي په خپل مهربانه رب غولولی یې. هغه چې ته یې پیدا کړې، بیایې سم برابر کړې. په هر شکل یې چې غوښتل ته یې سره ونښلولې. هیڅکله نه، اصلاً تاسې جزا او سزا دروغ ګڼئ. حال داچې پر تاسې ساتونکي (ملایکان) ټاکل شوي. یعنې عزتمن لیکونکي. چې ستاسو په کړو وړو پوهیږي. یقیناً نېکان به حتماً په نعمتونو کې وي. او بدان به خامخا دوزخ کې. د جزا په ورځ به هغه ته ورننوځي. او له هغه به پټېدونکي نه وي. او ته څه خبر یې چې د جزا ورځ څه ده؟ بیا هم څه خبر یې چې د جزا ورځ څه ده؟ هغه ورځ چې هېڅوک به چاته هېڅ نه شي کولای او ټول حکم به هغه ورځ یوازې اللّٰه لره وي. (انفطار)

کله چې اسمان وچوي. او د خپل رب حکم واوري او ومني او هغه د همدې وړدی. او کله چې ځمکه وغوړوله شي. او څه چې پکې دي هغه وغورځوي او خالي شي. او د خپل رب حکم واوري او ومني او هغې سره همدا ښایي. اې انسانه! ته د خپل رب لورته (ورتلو پورې) زحمت وېستونکی او بیا ورسره مخامخېدونکی یې. نو د چا عملنامه چې په ښي لاس یې ورکړې شوه. نو ژر به له هغه سره اسانه حساب وشي. او (جنت کې به) خپلې کورنۍ ته خوشاله ورستنېږي. او هر هغه چې عملنامه یې له شاته ورکړی شوه. نو ژر به مرګی وغواړي. او بلو لمبو ته به ورننوځي. هغه بې شکه خپله کورنۍ کې خوشاله وو. هغه ګومان کاوه چې بیا به ورستون نه شي. ولې نه، یقیناً د هغه رب وربانده لیدونکی و. (انشقاق)

ابوذر رضي اللّٰه عنه وايي چې نبي کريم صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمایل: زه هغه څه وینم، چې تاسې یې نه وینئ. په اسمان کې څرپی دی او دا ربښتیا ده چې په هغه کې څرپی دی. په اسمان کې یوه لوېشت ځای هم داسې نشته چې یوې پرښتې دې خپل تندی د خدای لپاره په سجده کې نه وي ایښی. په خدای قسم، که تاسې په هغو خبرو پوه شئ چې زه وربانديې خبر یم، نو خاندئ به کم او ژاړئ به ډېر، په ښځو کې به درته خوند پاتې نه شي. تاسې به خدای یادوئ او د میدانونو په لور به ووځئ. (ترمذي)

★

(c) ketabton.com: The Digital Library

روژه

د خپل اصل حقیقت له مخې، روژه دا ده چې انسان له دنیوي بوختیاوو سره خپله اړیکه غوڅه کړي. له دغه ډول روژه داري نه څه ډول ګټه مطلوب ده، په یوه ټکي کې هغه ګټه دا ده چې د انساني وجود مادي اړخ کمزوری شي او روحانیت یې وده وکړي تر څو له قدسي عالَم سره یې تړون ممکن شي. د بدن د مادي غذا په مقابل کې د روژې مقصد روح ته معنوي خواړه رسول دي.

انسان په یوه وخت کې د دوو شیانو مجموعه ده. یو ماده ده او بل روح دی، چې د اوسنۍ زماني اروپوهان یې د ذهن په نوم پېژني. د انساني وجود مادي برخه د ده یوه اړینه اړتیا ده. ځکه له مادي وجود پرته انسان په دنیا کې خپل مسؤلیتونه سرته نه شي رسولی. خو په خوا کې یې دا هم همدومره اړینه ده، چې د ده روح یا د معاصرې اروپوهنې په ژبه کې د ده ذهن هم خپل مجرد حیثیت د امکان تر بریده له لاسه ورنه کړي او په خپل غیرمادي حیثیت کې د امکان تر حده وده ورکړي تر څو غیرمادي حقایقو ته یې سوچه لاسرسی ممکن شي.

★

له دې نه خو...

یوه څېړونکي په ټوله نړۍ کې د ځانوژنې پېښې څېړلې دي. په دې برخه کې ده د هغو خلکو ژوند ته هم کتنه کړې ده، چې د ځانوژنې اقدام یې کړی دی، خو په یوه پلمه له مرګ نه بچ شوي دي. په دې څېړنه کې لیکوال وموندله، چې دغه ډله خلک عموما په خپل وروسته ژوند کې خورا ډېر کامیاب پاتې شوي دي. د دې وجه غالباً دا ده چې کله دوی مرګ ته نیږدې ورسېدل او د مرګ وېروونکې څېره یې ولیده، نو ژوند ورته بې حده ګرانبیه په نظر ورغی. هغوی په نوي تلاش او نوي اعتماد سره ژوند ته غېږه ورکړه. د هغوی ناهیلي بېرته په امید بدله شوه.

«له دې نه خو ژوندی ښه وم، مرګ خو کامله بربادي ده، حال دا چې له مرګ نه مخکې خو په دې پوزیشن کې وم، چې له بربادۍ نه د وتلو لپاره لاس و پښې ووهم.» دغه احساس په دوی کې د ژوند او کار نوې ارزو زرغونوله.

دا صرف د هغې ابتدایي تجربې پایله ده، چې له جسم نه د روح د بېلېدو په وخت کې په بنده تېرېږي. که انسان له دې ور اخوا دا هم وګوري، چې د دغې بېلتون له بشپړېدو (مرګ) وروسته انسان څه ډول دنیا ته رسېږي، او هلته به په ده څه تېرېږي، نو د ده په ژوند کې به تر دې هم لوی انقلاب راشي. دی به خپل ژوند په ټوله معنا د اخرت خواته واړوي. له بل هر اړخ نه به مخ واړوي او د اخرت اړخ ته به لومړیتوب ورکړي. د اخرت معامله دومره سخته ده، چې کله انسان ورسره مخ شي، نو هر هغه شی به ورته چټي ښکاري، چې دی ورته خپل اخرت له پامه غورځوي.

★

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یوسفي سنت نه دی

په قرآن کریم کې د پخوانیو اهلِ کتابو ګڼ عادتونه یاد شوي دي، له هغو نه یې یو دا هم دی:

«او له دوی نه خامخا یوه ډله ده چې په کتاب (لوستو) ژبې داسې اړوي چې تاسو یې له کتابه وګڼئ حال دا چې هغه له کتابه نه دي او دوی وایي چې هغه د الله له لوري دی حال دا چې هغه د الله له خوا نه دي او پر الله دروغ وایي او دوی (ښه) پوهیږي.» (عمران: ۷۸)

د ژبې په اړولو خبرې کول یا (**لیّ لسان**) نه ځینې خلک د ژبې په تاوولو سره د الفاظو د بدلولو معنا اخلي. له جزوي پلوه په (**لیّ لسان**) کې دا مفهوم هم شامل دی. خو د (**لیّ لسان**) اصلي مفهوم معنوي تحریف دی. (**لوی لسانه بکذا کنایة عن الکذب و تخرض الحدیث، راغب**) مثلاً د خپل یوه غلط کار لپاره د الله په کتاب کې یو لفظي شباهت پیدا کول او بیا دا خبره کول، چې دغه کار له پلاني الهي حکم سره سر خوري یا دا چې له همدې حکم نه اخیستل شوی دی. شیخ محمد عبده مصري ویلي دي چې دا هم د (**لیّ لسان**) مثال دی، چې حضرت مسیح علیه السلام د خپلو مخاطبینو د پوهولو لپاره په مجازي ډول د خدای او بنده لپاره د **اب** او **ابن** (پلار او زوی) توري وکارول. خو وروسته مسیحي علماوو دغه توري په حقیقي معنا واخیستل او د دغه لفظي مشابهت په مټ یې د بې لارۍ بشپړه ودانۍ ودروله او د توحید له دعوت نه یې د شرک عقیده وزېږوله.

(په کتاب کې د ژبې اړولو) معنا د کتاب کلمې مروړل دي. دا خبره به سمه وي چې له (**لیّ لسان**) نه مراد تقریباً هماغه څه دی چې په اوسني عصر کې یې غلط تعبیر (Misinterpretation) بولي. دا کار که په لوی لاس شوی وي، نو د الله په نزد ډېر بد جرم دی. خو دا چې هره کړنه درجې لري، نو د دې کار هم ګڼې درجې دي.

ځینې مېړني مسلمانان د «محمدي سیاست» له شعار سره راپورته کېږي او د خپل هېواد له مسلمانانو واکمنو سره جګړې رااخلي او د واک له ګدۍ نه د هغو د ګوښه کولو (Unseat) غورځنګ مخته وړي. په پایله کې یې د دواړو ترمنځ تصادم رامنځته کېږي. واکمنه طبقه خپل سیاسي مخالفین نیسي او زندانونو ته یې استوي. په دې وخت کې د محمدي غورځنګ رهبران خپله کلنۍ «جهادنامه» خپروي او په ډېر ویاړ سره دا توري په کې لیکي چې:

«زموږ د غورځنګ له مرکزي او د ولایت او ولسوالۍ د کچې له مسؤلینو څخه به شاید داسې سړی نه وي چې د یوسفي سنت له ادا کولو محروم پاتې شوی وي.»

دغه ډول بند ته «یوسفي سنت» نوم ورکول هم د (**لیّ لسان**) یو قسم دی. حضرت یوسف علیه السلام بې له شکه زندان ته واستول شو، هماغسې چې د محمدي سیاست مجاهدین زنداني کړای شوو. خو په دواړو کې له لفظي ګډون ور اخوا نور هېڅ نسبت هم نشته. حضرت یوسف علیه السلام په دې وجه زندان ته نه و استول شوی چې د خپل وخت د واکمن په خلاف یې د اپوزیسیون ګوند جوړ کړی و او له واک نه د هغه د غورځولو لپاره یې زوړور غورځنګ په لاره اچولی و او واکمن د دې لپاره یوسف علیه السلام بندي کړی و چې خپل سیاسي حریف له میدانه لرې کړي. د هغه د بند سبب په بشپړه معنا غیرسیاسي و. حضرت یوسف د یو طرفه اقدام له مخې زندان ته استول شوی و، نه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي مخالفت په جرم کې. له واکمنو سره سیاسي اخ و ډب چېړل او په پایله کې یې د مسلمانانو په دوو برخو وېشل خو په اسلام کې په صراحت سره ممنوع دي. د دغه ډول غیراسلامي سیاست په پایله کې زندان ته تلل او بیا یوسفي سنت نوم ورکول همداسې ده چې یو مسلمان خپل مسلمان ورور په لوی لاس ووژني، چې په شریعت کې حرام دی، بیا د هغه د جنازې لمونځ ادا کړي او د خپلې ورځپاڼې په اولنۍ صفحه کې اعلان وکړي: «د مقتول د جنازې لمونځ په شرعي طریقه ترسره شو.»

په همدې باره کې په قرآن کریم کې ویل شوي دي، چې ایا نو د کتاب څه برخه منئ او څه نه منئ؟ (بقره: ۸۵)

په مسلمانانو کې سیاسي درزونه پیدا کول، چې د پیغمبرانه شریعت خلاف عمل دی او چې کله زورور لوری خپل مخالف لوری ونیسي او زندان ته یې وغورځوي، نو هله دې کار ته پیغمبرانه سنت نوم ورکول، د خدای د غضب پاروونکې طریقه ده، نه دا چې په پایله کې یې خدای د خپل رحمت سیوری راباندې وغوړوي.

د ځواب دوه طریقې

چې کله یوه غوسه پاروونکې خبره وشي، نو د ځواب لپاره یې دوه طریقې لرو. یوه دا ده چې بنده وپارېږي او په ناقد باندې د بد او پېغور خوله خلاصه کړي. بله طریقه دا ده چې د ناقد خبره په سړو مغزو واورېدل شي. د هغه د خبرې نا اړوند اړخونه په پام کې ونه نیول شي او اصلي خبرې ته یې بیخي په ساده ټکو کې ځواب وویل شي. په دې دواړو کې صرف دویمه طریقه اسلامي طریقه ده. په دې تړاو به دلته ځینو مثالونو ته تم شو:

۱ – ابن عبدالبر اندلسي (مړ ۴۶۳ هـ) لیکي:

روینا ان طاؤسا و وهب بن منبه التقیا فقال طاؤس لوهب یا ابا عبدالله بلغنی عنک امر عظیم. فقال ما هو. قال تقول ان الله حمل قوم لوط بعضهم علی بعض. قال اعوذ بالله، ثم سکتا قال فقلت هل اختصما قال لا.

(جامع بیان العلم و فضله، جزء ثاني، صفحه ۹۵)

ژباړه: موږ ته وویل شوو چې طاؤس او وهب بن منبه یو بل سره مخ شول، نو طاؤس وهب ته وویل: وا ابو عبدالله! ستا په باره کې خو ماته ډېره لویه خبره رارسېدلې ده. هغه وپوښتل، څه ډول خبره؟ طاؤس وویل، ما اورېدلي دي چې ته وایې چې الله تعالی پخپله د لوط قوم ځینې وکړي په ځینو نورو خېژولي وو. وهب سمدستي وویل، خدای ته پناه وړم. بیا دواړه غلي شوو. ما له راوي وپوښتل. آیا دواړو بحث سره وکړ؟ هغه وویل، نه.

۲ – د مولانا احمد علي لاهوري زوی مولانا حبیب الله لاهوري د مولانا سید حسین احمد مدني (۱۹۵۷ – ۱۸۷۹) یوه کیسه بیان کړې ده:

دی په دارالعلوم دیوبند کې د مولانا مدني د حدیث په دوره کې شامل و. د درس له کډونوالو نه د یوه طالب العلم په زړه کې شوخي ور تېره شوه. هغه مولانا ته یوه ورقه ولېږله او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلي ډول یې دا سوال ورنه وکړ چې ستاسې په باره کې ویل کېږي چې تاسې حرمونی یاستئ.
مولانا مدني ورقه ورسره کېښوده او په لومړۍ ناسته کې یې هېڅ ځواب ورنه کړ. په دویمه ناسته کې چې کله ټول زده کوونکي راټول شوو، نو مولانا وفرمایل «یوه ملګري ماته په ورقه کې لیکلي دي چې ته له خپله پلاره څخه نه یې.»

په دې سره په ټول مجلس کې یو هیجان راولاړ شو. زده کوونکي له قهر او غوسې ډک شول چې کوم بې ادبه دا کار کړی دی. مولانا مدني وفرمایل «پام کوئ، هېڅ څوک دې غوسه نه کوي. زما حق دی چې زه سائل ته تسلي ورکړم. بیا یې په ډېره سنجیده ژبه وویل. «زه د فیض آباد ولسوالی، ټانډه کلي اوسېدونکی یم. زما د مور او پلار د نکاح شاهدان اوس هم ژوندي دي. د لیک له لارې یا پخپله هلته لاړ شئ، معلومات به ترلاسه کړئ.»

اوس یې یو برعکس مثال در واخلئ.

د یوه مشر عالم په ویناوو او غونډو کې به یوه کس ډېره زیات ګډون کاوه. دې سړي هغه عالم ته ډېر زیات عقیدت درلوده. خو وروسته په کومه خبره ورسره وران شو او د عالم په خلاف یې د تنقیدونو خوله خلاصه کړه. په دې تړاو نوموړی عالم لیکي «خبره دا ده چې د هغه سړي په زړه کې د مرزا غلام احمد قادیاني عقیدت ډېر په شدت موجود و، ما پخپله یوه وینا کې ښه په جار دا خبره وکړه، چې څوک چې د حضرت مسیح بې پلاره زېږون نه مني، زما په نزد هغه په قرآن کریم هم ایمان نه لري. زما دغه خبره د سړي د زړه په پټو ګوښو کې په ودانې بتخانې سمه پر ځای ولګېده. له هغه وروسته یې زما په غونډو کې ګډون پرېښود او د مرزایي توطئو له لارې یې زما په خلاف د خلکو په پارولو او لمسولو پسې پایڅې بډ وهلې.»

بیا یې نوموړی کس مخاطب کړی او لیکلي یې دي:

«دا ستا هغه پټ شوی قادیاني رګ دی چې ما یې د چېړلو جرم کړی دی. بیا که په تا کې د نرانو یوه ذره هم وي، نو مخامخ راشه او په اصلي مسئله خبرې وکړه، د آبرو بایللې ښځې غوندې دا کار څه فایده لري چې په خوله د «وروڼو» نوم اخلې، خو ژړا دې په اصل کې د «یارانو» لپاره ده؟ اوس مې چې له قلم نه دا جمله ووتله، نو ورسره دا فکر هم ذهن ته راغی، چې د دې سړي په اړه دې د نرانو «ګمان» څنګه ذهن ته راغی؟ دغه د هډوکو په ټي بي مبتلا او له سر او ځېرې نه «کوسا» او خارښ وهلی انسان چې ټول ژوند یې د واده په اړه فکر هم ونه کړ، اوس په دې اخره کې چې د رنډیو کردار ونه کړي او بوسو ته له اور اچولو وروسته ننداره یې ونه درېږي، نور څه وکړي؟»

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضعي قانون او الهي قانون

راسکو پاؤنډ (۱۹٦۴- ۱۸۷۰) د قانون مقصد ټولنیزه انجینري (Social Engineering) ښودلې ده. دا خبره به یقیناً سمه وه، په دې شرط چې پاؤنډ (Roscoe Pound) دا هم ثابته کړې وای چې بشري ټولی د کمپیوټرونو ټولگه ده. خو له بده مرغه د یاد امریکایي پروفیسور لپاره د دې خبرې ثابتول ممکن نه دي. او همدا هغه مقام دی چې د وضعي قانون د هغې کمزورۍ راز په کې نغښتی دی چې له دوه نیم زره کلنو هڅو سربېره یې تر اوسه پورې د منلو وړ قانوني اصول نه دی په گوته کړی.

کله چې موږ قانوني اصول رامطالعه کوو، نو تقریباً د یو درجن لویو مکتبونو نومونه زموږ مخې ته راځي. خو که له فني توضیحاتو راتېر شو، نو دغه فکري مکتبونه اصولاً په دوو ډلو وېشلی شو.

یو، ایډیالوژیک قانوني اصول (Ideological Jurisprudence) دی، چې په دې لټه کې دی چې «قانون باید څه ډول وي» (Law as it ought to be).

دوهم، تحلیلي قانوني اصول (Analytical Jurisprudence) دی، چې د قانون هماغسې تعبیر وړاندې کوي، چې «څنگه چې پخپله قانون دی» (Law as it is).

د قانوني اصول تاریخ راته وايي چې دغه دواړه مکتبونه یوې ټول‌منلې پایلې ته په رسېدو کې په بشپړه توگه پاتې راغلي دي. قانونپوهان چې کله د دوهم (تحلیلي) اصول په رڼا کې قانون تشریح کوي، نو هغوی له دې تنقید سره مخ کېږي چې په دې ډول خو یې د قانون منطقي جواز له لاسه ورکړی دی او چې کله د لومړني اصول په رڼا کې په قانون ځان پوهول غواړي، نو داسې ښکاري چې د دغسې یوه شي پنځول اصلاً ممکن نه دي.

په یوه خوا کې هغه حقوقپوهان دي چې قانون ته مازې له دې زاویې گوري چې قانون د بشري جامعې لپاره یو خارجي سکلېټ دی، له همدې امله قانون د ټاکلو قواعدو او مقرراتو په رڼا کې کټ مټ هماغسې جوړېدی شي، لکه په ژوبڼ کې چې د حیواناتو لپاره یو قفس جوړېږي. د جان آسټن (۱۸۵۹- ۱۷۹۰) مشهوره نظریه د همدغه لیدلوري پلوې وه چې ویلي یې و:

«قانون د هغو فرمانونو نوم دی چې له سیاسي پلوه د مشر له لوري په کشر باندې پلي کېږي.
فرق نه کوي چې دغه مشر پادشاه دی یا مقننه قوه.»

د جان آسټن (John Austin) پاسنی نظر په ظاهره د عملي کېدو وړ خبره ښکاري خو له منطقي صحت نه په بشپړ ډول بې برخې ده. ځکه دغه نظریه قانون‌جوړوونکي ته دا مقام ورکوي چې د هغه کار د عدل له معیارونو سره هېڅ تعلق نه مومي. حال دا چې انساني عقل هېڅ کله هم دا نه شي منلی چې د عدل (Justice) تصور دې له قانون نه بېل وي. قانون چې کله په یو چا یوه پرېکړه عملي کوي، نو دغه پرېکړه هماغه وخت روا پرېکړه ده چې د عدل په ستنو ولاړه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو نن ورځ له عملي پلوه په ټوله دنیا باندې د جان آستین د نظریې واکمني ده او تش په نوم خپلواکې دنیا کې دغه کار له هر ډول قانوني اصول پرته جریان لري. یوه فرانسوي حقوقپوه د خپل حکومت په باره کې یوه خبره کړې وه، او هغه خبره یې په نورو ټولو حکومتونو هم صدق کوي:

«زموږ حکومت د قانون د پلي کولو لپاره زور لري، خو د دې کار حق نه لري.»

په سوشیالیستي دنیا کې دغه جبري منطق د شوروي قانوني اصول تر سیوري لاندې منګولې خښې کړې او هغه دا چې پخپله اشتراکي یا ټولنیزې اړیکې (Social Relationships) د قانون بل نوم دی. دا چې په سوشیالیستي دنیا کې علمي څېړنې هم د سیاست یوه برخه وې، د همدې لپاره د نورې دنیا د مفکرینو دا تنقید کوم اغېز ورباندې ونه کړ، چې د قانون په هکله پاسنی سوشیالیستي تفسیر د قانون له معیاري کردار نه انکار کوي او قانون یوازې تر اقتصادي قانون پورې راټیټوي. (It reduces law to economic law.)

له عملي پلوه خو په ټوله دنیا کې همدا حال دی چې د سیاسي ځواک په متو قوانین جوړېږي او پلي کېږي. خو د قانونپوهان یوه طبقه له دې ټولو نه په یوه ګوښه کې په بې غمه زړه د قانوني اصول لپاره په علمي لټون بوخته ده. خو تر دې دمه پورې هغوی خپل لټون یوازې دې پایلې ته رسولي دي چې د قانوني اصول په مسئله کې یوه ټولمنلي معیار ته رسېدلی ناشوني دي، ځکه د دغه لټون مقصد د قانوني معیارونو (Legal Norms) په ګوته کول دي، او قانوني نورمونه هماغه وخت ټاکل کېدی شي چې لومړی اساسي بشري ارزښتونه معلوم شي. او ټول پوهان په یوه خوله دي چې د ارزښتونو (Values) تعریفول له سوچه عقلي طریقو ممکن نه دي.

د قانوني اصول، مقصد د قانون فلسفي بنسټ (Philosophical Foundation) یا د هغه حقوقي ارزښت (Legal Value) لټول دي. یا دا چې د قانوني اصول کار دا دی چې د قانون لپاره جواز یا توجیه (Justification) ولټوي. تر څو چې یو قانون په خپل ملاتړ کې یو منلی قانوني اصول ونه لري، عقلاً روا نه ده چې هغه قانون دې په هغو انسانانو نافذ کړای شي، چې د یوه شي د ارزښت او قیمت د معلوملو یوازینی معیار ورسره عقل دی. همدا ده چې د معلوم تاریخ له مخې انسان له دوه نیم زره کلونو راهیسې په دې هڅه او تلاش کې دی، خو د بې شمېره ذهنونو له هلو ځلو سربېره تر اوسه پورې په دې کار کې نه دی بریالی شوی.

د قانون تاریخ راته وايي، چې کله انسان په لیک او لوست نه پوهېده، په هغه وخت کې هم قانون په یو نه یو شکل موجود و. د لیک له ایجاد وروسته قانون په لیکلي ډول منځته راغی. تر ټولو لرغونی لیکلی قانون چې لاسته راغلی دی، د سومیري پادشاه حمورابي قانون دی، چې په ۱۹۰۰ قبل المیلاد کې وضع شوی دی. سومیري قوم د دجلې او فرات په دره کې استوګن و.

د قانوني اصول په هکله د غور او فکر هڅې، د تاریخي شواهدو له مخې، له یوناني فیلسوفانو راپیل شوې. سولون چې د لرغوني یونان نومیالی قانونپوه و، د هغه د ژوند زمانه له مسیح نه شپږ سوه کاله دمخه وه. د قانون په هکله د افلاطون (۳۴۷- ۴۲۷ ق م) کتاب د لرغوني زمانې تر ټولو مشهور کتاب دی. حقوق د یوه په مسلک په حیث تر ټولو دمخه په روم کې له مسیح نه شاوخوا پنځه سوه کاله دمخه پیل شو. تر پنځلسمې پېړۍ پورې قانون د تیولوژي (الهیاتو) یوه څانګه ګڼل کېدله. په شپاړلسمه پېړۍ کې هغه نوی فکر پیدا شو، چې بلاخره یې قانون له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب نه جدا کړ. مګر بیا هم قانون د سیاستپوهنې له څانګې سره تړلی پاتې و. خو نولسمه پېړۍ دا امتیاز لري، چې د قانون فلسفه یې د سیاست له فلسفې نه بېله کړه او قانوني اصول یې یوه خپلواک علم ته لوړ کړ او د اختصاصي څېړنې په موضوع یې بدل کړ.

د لرغوني زماني فیلسوفانو به له ځینو حقونو څخه خپل قانوني اصول استنباط کاوه او دې اصولو ته یې د طبیعي حقونو نوم ورکړی و. له شپاړسمې پېړۍ وروسته په اروپا کې فکري انقلاب راغی، او ثابته یې کړه چې دغه حقونه په حقیقت کې ځیني مفروضات دي چې تر شا یې هېڅ عقلي دلیل وجود نه لري. تر هغه وروسته د فرد ازادي تر ټولو ستر حق وپېژندل شو، چې د قانوني اصول د بنیاد لپاره کارېدلی شي. خو د صنعتي انقلاب نتایجو وښودله چې د فرد آزادي که مطلق خیر (Summum Bonum) ومنل شي، نو دا حق خو انسانیت له استحصال او انارشۍ پرته نور هېڅ ځای ته هم نه رسوي. نو تر هغه وروسته ټولنیز خیر (Social Good) تر ټولو لوی خیر وپېژندل شو، چې د قانون‌سازي لپاره یې د لاربنود اصول حیثیت خپل کړی و. خو کله چې د دغې نظریې له لومړنۍ استفادې څخه یو بوږنوونکی سیاسي جبر منځته راغی، نو معلومه شوه چې د فرد آزادي که د ټولنې لپاره زیانمنه وه، نو د ټولنیزې ښېګڼې نظریه خو فرد په مجبور او په قهر ککړ وجود باندې بدلوي. شلمه پېړۍ د فرد او ټولنې ترمنځ د همغږۍ د لټولو پېړۍ وه. د دغې پېړۍ په نیمه کې د ځینو فکري مکتبونو چې هرکلی وشو، د هغو خلاصه دا وه چې دوی د قانون لپاره د یوه داسې بنیاد په لټه کې وو چې د هغه په سر د فرد او ټولنې راز راز غوښتنې سره هم‌آهنګې شي. خو دې تجربې هم بې له ناکامي نه بله لاره ونه لیدله. او بیا د دغسې عنوانونو کتابونه هم بازار ته راووتل:

Law in Quest of Itself

(قانون د ځان په لټه کې)

تر دې چې د قانون پوهانو یوې ډلې خپله وروستۍ پرېکړه ورکړه چې د دغو ټولو هڅو کامیابي هېڅ امکان نه لري:

د قانوني مقرراتو سوچه منطقي تاویل ناشونی دی. ګستاو ریډبرش (۱۹۴۹- ۱۸۷۸) به ویل چې مطلوب قانون یوازې د اقرار (Confession) له لارې خپلېدی شي او د خپلولو وجه به یې دا نه وي چې ګواکې دغه قانون له علمي پلوه هم په ثبوت رسېدلی دی. د راډبرش مثال مازې انفرادي مثال نه دی، بلکې د همدې نظریې له مخې خپلواک فکري مکتب منځته راغلی چې د نسبي فکري مکتب په نوم پېژندل کېږي. د دې فکر خاوندان (Relativists) وایي:

«د قانون په هکله مطلق قضاوت نه شي کېدی.»

موږ پاس هم وویل، چې د قانوني اصول مشکل دا دی چې هغه د یوه داسې شي په لټه کې دی، چې نېغ په نېغه د ارزښتونو له مسئلې سره تعلق لري او دا هغه مسئله ده چې انساني عقل په کې له خپلو ټولو هڅو سربېره یوه ټول‌منلي ځواب ته په رسېدو کې مطلق پاتې راغلی دی. په یوه خوا کې خبره دا ده، چې انسان، وجداناً د خیر او شر دومره شدید احساس لري، چې نه د اتلسمې پېړۍ میخانیکي فلسفې دغه احساس ختم کړای شو او نه د شوروي روسیې توتالیستاریستي نظام، چې له نیمې پېړۍ نه هم زیاته موده یې دا فرصت په ګوتو کې و، چې بشري

(c) ketabton.com: The Digital Library

نسل له خپل فکري قالب سره عيار کړي. په بله خوا کې دا ستونزه ولاړه ده، چې عالي ذهنونه له ټولو هڅو سره، سره د ارزښتونو لپاره د يوه متفقه معيار په موندلو کې په بشپړه توګه ناکام پاتې شوي دي. ساينس دا خبره ورو په ورو لا ډېره روښانوي چې موږ په يوه داسې دنيا کې يو، چې دلته ارزښتونه خپل عيني حيثيت (Objective Status) نه لري.

جوزف وډکرچ (۱۹۷۰- ۱۸۹۳) په خپل ډېر پلورل شوي کتاب (The Modern Temper) کې همدا موضوع شاربلې ده. پروفيسور کرچ ليکي چې «انسان چې هر څومره هڅه وکړي، د ده د اروا دوه نصفه په ډېرې سختۍ سره يو ځای کېدی شي. او انسان نه پوهېږي چې هغسې فکر وکړي، څنګه يې چې عقل ورته وايي او يا هغسې احساس وکړي څنګه يې چې خپل جذبات ور محسوسوي. او په دې ډول دی د خپلې بربادۍ او وېشلې اروا په منځ کې يوه ټوکه ګرځېدلی دی.»

د کرچ دا جمله ډېره زيات اقتباس کېږي چې:

«انسان په يوه داسې کاينات کې اخلاقي حيوان دی، چې په خپل ځان کې هېڅ اخلاقي عنصر نه لري.»

د کرچ غلطي دا ده چې ده له خپلې دايرې نه دباندې ګام ايښی دی. زه چې په کومه نکته باندې ټينګار کول غواړم، هغه دا ده چې له دې خبرو چې کوم څه ثابتېږي، هغه دا نه ده چې ارزښتونه اصلاً وجود نه لري. بلکې دا ده چې انسان دغه ارزښتونه پخپله نه شي کشف کولی. دلته به زه د ډاکټر الکسس کيرل (۱۹۴۴- ۱۸۷۳) حواله ورکړم. ډاکټر کيرل (Alexis Carrel) په خپل کتاب نامعلوم انسان (Man the Unknown) کې ښودلې ده چې د ارزښتونو مسئله له دومره مختلفو او متنوعو علومو سره بلدتيا غواړي، چې انسان په خپل محدود ژوند کې دغه ټول علوم هېڅ کله نه شي حاصلولی. بيا د دغو علومو له ترلاسي وروسته د هغو تحليل او بيا پايله ورنه راويستل خو لرې پرېږده. هغه دا خبره هم رد کړې ده چې د متخصصينو يوه کمېټه دې په دې مسئله باندې څېړنې وکړي او وروستۍ نتيجې ته د رسېدو هڅې دې وکړي، ځکه «د يوه اعلی هنر، پنځونه د يوه ذهن کار دی، اعلی هنر په کومه اکاډمۍ کې نه پنځېږي.»

د زيګمنډ فرويډ (۱۹۳۹- ۱۸۵۶) له زمانې نه تر اوسه پورې چې د ارواپوهنې څومره مکتبونه منځته راغلي دي، هغوی له خپلو اختلافاتو سربېره په دې مشترکه هڅه کې بوخت وو، چې له ارزښتونو نه ازاد د ارواپوهنې علم ايجاد کړي. خو دا واقعيت دی، چې د يوې پېړۍ له پرلپسې هڅو سره، سره هغوی دې هدف ته په رسېدو کې پاتې راغلي دي. تر دې چط اوس د هغوی په منځ کې د دغه کار په خلاف غبرګون راپورته شوی دی. مثلاً د امريکا وتلی ارواپوه ابراهم مازلو (۱۹۷۰- ۱۹۰۸) چې د اثباتي – چلندي (Positivistic-Behavioristic) روايت له مخې روزل شوی و، د خپل ژوند په وروستيو کې د انساني فطرت د ژورو ګوښو په لټه پسې مصروف و. د مازلو وينا ده، چې:

«ارواپوهنې خپل ځان په خپله خوښه د خپل قلمرو تر نيمايي برخې پورې محدود کړی دی.»

(c) ketabton.com: The Digital Library

الهي قانون

د وضعي قانون د ناکامۍ په باره کې چې موږ کومې خبرې پاس وکړې، په هغو هر هغه سړی ښه پوهېږي، چې قانوني اصول يې ور مطالعه کړی وي. حقيقت دا دی چې د قانپوهانو دا مفروضه له یوه سره بې بنياده ګرځېدلې ده، چې انسان د خپل ځان لپاره قانوني معيار پنځولی شي.

له هغه وروسته زموږ مخې ته دويمه مفروضه راځي او هغه د الهي قانون مفروضه ده. الهي قانون، چې محفوظ او مستند متن يې د قرآن کريم په شکل کې له موږ سره موجود دی. د دې کتاب دعوا دا ده، چې د قانون ماخذ د خدای الهام دی. يانې دا چې د دې کايناتو يو خدای دی. خدای د الهام له لارې خپل قانون په خپل رسول باندې نازل کړی دی، همدا قانون د انسان لپاره تر ټولو سمه کړنلاره ده. د دې قانون په بنسټ د قياس او اجتهاد له لارې نور قوانين سازېدی شي. خو له اصولي پلوه له دې قانون څخه انحراف روا نه دی.

زه وار دمخه دا اعتراف کوم، چې له سوچه علمي پلوه دا يوه ډېره مغلقه ادعا ده. خو يوه نکته چې دلته په ځانګړې ډول د پام وړ ده، هغه دا ده چې د دې پېچلتيا اسباب ضرور نه دي، چې په خپله په قانون کې دې هم وي. دغه اسباب په دې کې هم کېدی شي، چې زمو عقل د ځينو محدوديتونو (Limitations) ښکار دی او په دې اساس زموږ عقل نېغ په نېغه ټولو حقايقو ته نه شي رسېدلی. له نېکه مرغه د معاصر ساينس دريځ په دې مسئله کې زموږ په ملاتړ کې ولاړ دی. معاصر ساينس دا منلې ده، چې د حقايقو شمېر يوازې همدومره نه دی، څومره چې نېغ په نېغه زموږ په حسي تجربه کې راغلي دي. بلکې له دې وړاندې نور ډېر حقايق هم شته. بله دا چې نامعلوم حقايق نه يوازې له معلومو حقايقو په شمېر کې ډېر دي، بلکې د معلومو حقايقو په پرتله لا ډېر مهم او بامعنا هم دي. امريکايي پروفيسور فريډ برتولډ د منطقي پوزيتويزم فلسفه په څو ټکو کې په دې ډول راټوله کړې ده:

«څه چې مهم دي، نامعلوم دي او څه چې د پوهېدو وړ دي، مهم نه دي.»

په نولسمه پېړۍ کې تصور دا و، چې انسان د کلي حقيقت په لور روان دی. سره له دې چې هغه مهال هم کلي حقيقت له عملي پلوه د انسان له لاسرسي همدومره لرې و، څومره چې تر هغه دمخه يا وروسته لرې و. خو باور دا و، چې يوه ورځ به انسان اورومره کلي حقيقت ومومي. خو د شلمې پېړۍ ساينسپوهان پخپله د ثبوتيت (Positivism) يا فعليت (Operationalism) تر توغ لاندې موږ ته وايي، چې دغه تصور له يوې مخې غلط و، چې ساينس د اعظمي حقيقت (Ultimate Reality) يا خير په باره کې هم کومه خبره کولی شي. يوه بله فلسفه چې وجوديت (Existentialism) ورته ويل کېږي، هغه هم موږ ته دا باور راکوي، چې دا هېڅ ممکنه نه ده، چې محدود انسان دې د خير يو داسې معيار (Norm) ومومي، چې د ده له ذات نه ماورا وي.

له دې موندنو وروسته اوس بشري پوهه يوه منلي حقيقت ته رسېدلې او هغه دا چې قطعي دلايل يوازې په هغه څېړنيز ډګر کې وړاندې کېدی شي، چې برټرنډ رسل (۱۹۷۰- ۱۸۷۲) د شيانو علم (Knowledge of Things) ورته ويلي دي. دا بل ډګر چې د هغه په اصطلاح د صداقتونو په علم (Knowledge of Truths) پورې تعلق لري، په هغه کې مستقيم استدلال اصلاً ممکن نه دی. همدا ده چې اوس منل شوې ده، چې موږ په يوه مسئله کې قطعيت (Certainty) ته نه شو رسېدی، بلکې مازې دومره کولی شو، چې د يوه شي په باره کې احتمالي نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Probable Judgment) ته د رسېدو هڅه وکړو. دا اصل يوازې تر غيرمادي حقايقو پورې محدود نه دی، بلکې ډېری هغه څيزونه چې له مادي حقايقو څخه شمېرل کېږي، په هغو کې هم مسئله تقريباً همدغه شان ده، لکه نور، يا د مقناطيسي ځواک تفصيلات.

زه به په جرأت سره دا خبره وکړم، چې د پرېکړې کوم بنياد چې معاصر علم وړاندې کړی دی، هغه په بشپړه معنا له الهي قانون سره موافق دی.

د الهي قانون دا مفروضه چې کاينات يو خدای لري، غالباً د اوسني انسان لپاره دومره ډېره گونگه نه ده، څومره چې دا جز ورته د پوهاوي وړ نه دی، چې خدای د الهام له لارې د خپل رضايت خبرې انسان ته استوي. زياتره لويو ساينسپوهانو په يو نه يو شکل خدای منلی دی. د نيوټن (۱۷۲۷- ۱۶۴۲) په نزد لمريز نظام ته د حرکت ورکولو لپاره يوه خدايي لاس (Divine Arm) ته اړتيا وه. ډاروين (۱۸۸۲- ۱۸۰۹) د ژوند د پيل لپاره يو خالق (Creator) اړين گڼلی و. آين‌سټاين (۱۹۵۴- ۱۸۷۹) د يوه عالي ذهن (Superior Mind) څرکونه ليدل، چې د کاينات په پديدو کې خپل ځان څرگندوي. جېمز جېنس (۱۹۴۶- ۱۸۷۷) خپلې مطالعې دې پايلې ته رسولی و، چې کاينات له «ستر ماشين» نه زيات «ستر ذهن» معلومېږي. د آرتر ايډنگټن (۱۹۴۴- ۱۸۸۲) په نزد معاصر ساينس موږ دې ته حقيقت ته رسوي، چې:

THE STUFF OF THE WORLD IS MIND STUFF

(د کايناتو ماده، ذهني ماده ده)

د ايفرډ نارت وايټ هيډ (۱۹۴۷- ۱۸۶۱) په نزد معاصر ساينسي معلومات دا په ثبوت رسوي، چې طبيعت ژوندی حقيقت دی، نه بې روحه ماده (NATURE IS ALIVE).

خو تر کومه چې د الهام خبره ده، نو زه دا منم، چې له سوچه علمي پلوه دا يوه خورا پېچلې عقيده ده. الهام له هغو شيانو څخه نه دی، چې عمومي مشاهدې ته دې وړاندې شي. خو دا خبره به بې له مبالغې وي، چې موږ له ډېری داسې حقايقو سره مخ کېږو، چې دا استنباط ورنه کولی شو، چې يو داسې حقيقت شته دی چې په الهام يې ونوموو. معاصر څېړنيز ميتود دا خبره مني، چې استنباطي حقايق (Inferred Facts) هم هماغومره يقيني حيثيت لرلی شي، څومره يې چې مشهود حقايق (Observed Facts) لري. نو ځکه زموږ د استدلال ارزښت په دې سره نه تټېږي، چې مشاهداتي نه دي، او استنباطي نوعيت لري.

په نولسمه پېړۍ کې د علت او معلول قانون (Principle of Causation)، خالق گڼل شوی و. خو په اوسنۍ پېړۍ کې گڼ داسې واقعات د ساينس په علم کې راغلل چې د مادي علتونو د عامو اصولو له مخې يې توجيه نه کېږي. د مثال په ډول د راډيو د الکترونونو ماتېدنه، د معلومو قوانينو له مخې د دغې پېښې د توجيه ټولې هڅې له ماتې سره مخ شوې ده، تر دې چې يوه ساينسپوه تر دې حده وويل، چې د راډيو په يوه ټوټه کې به کوم الکترون په کومه شېبه کې ماتېږي، دا پرېکړه کول د خدايانو په لاس کې ده، او خدايان چې بيا هر څه وي، هغه جلا خبره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژویو مطالعه هم همدا راته ښیي. د حیواناتو په هکله ثبوت شوي دي چې په هغوی کې چې کوم جبلت (Instinct) وي، هغه اکتسابي نه وي. مثلاً د شاتو مچې خپله ځاله اته اړخیزه جوړوي. هېڅ تربیوي نظام هغې ته نه دي ښودلي، چې اته اړخیزه ځاله ډېره زیاته مناسبه ده، تر دې چې مچې د خپلې ځالې د معنویت کوم شعور هم نه لري. خو بیا هم د ریاضیکي ساختماني میتود له مخې داسې لګیا وي، لکه چا چې ورته ویلي وي، چې ته داسې وکړه. (**وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ، نحل: ۶۸**)

دغه راز بې شمېره پېښې دي، چې موږ یوه غالب دریځ ته رسوي، چې له شیانو نه دباندې هم یو شعور دی، چې دې شیانو ته د هغوی د ژوند د مسؤلیتونو په اړه لارښوونې کوي. تر دې چې آرتر ایډنګټن معاصره کوانتمي نظریه د الهام ساینسي تصدیق ګڼلې ده. د قرآن کریم دغه وینا د اوومې پېړۍ د انسان په پرتله د اوسني بشر لپاره ممکن لا ډېره د درک او پوهې وړ ګرځېدلې ده:

وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاء أَمْرَهَا. (**حم سجده: ۱۲**) ژباړه: او په هر اسمان کې یې (مناسب) احکام وحي کړل.

بیا چې کله موږ د انسان په مسئله غور کوو، نو جوتېږي چې د انسان ژوند دوه برخې لري. یوه هغه ده چې بیولوژیکي برخه یې بللی شو. بله یې هغه ده چې رواني برخه بلل کېږي. د انساني ژوند بیولوژیکه برخه کټ مټ په هماغه ډول خارجي قوانینو ته پابنده ده، لکه د کاینات نور شیان چې ورته پابند دي. د طبي ساینس دنده یوازې دومره ده، چې د طبیعت هغه پټ قوانین رابرسېره کړي، چې له مخې یې د انساني ژوند بیولوژیکه برخه فعالیت ترسره کوي او دغه قوانین د انسان په همدغې برخې پلې کړي. اوس که دا خبره ومنل شي، چې د طبیعت هغه قانون چې له ستورو او سیارو نه واخله د انسان تر بیولوژیکې برخې پورې حاکم دی، د هغه ماخذ هغه الهام دی چې د کایناتي شعور له لوري هرې پدیدې ته رسېږي، نو بیا په همدې باندې د قیاس له مخې، دا منل ډېر اسانېږي چې د انسان د رواني برخې قانون هم د همدغه شعور له لوري متعین کېدی شي او باید د هغه له لوري متعین شي.

له سوچه عقلي لیدلوري دا خبره کولی شو، چې دغه استدلال په یوه «قیاس» ولاړ دی. خو دا ثابته شوې ده چې د انسان ساخت په داسې ډول شوی دی، چې د ده لپاره له قیاسي استدلال نه تېښته ممکنه نه ده. که دی د قیاسي استدلال له منلو انکار وکړي، نو بیا به ارومرو د تشکیک په غېږه کې پناه اخلي. چې له علمي پلوه ناشونی دی.

قرآن کریم هم په دې مسئله کې د ځواب همدغه طرز غوره کړی دی:

«**وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُم مِّن الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً.**» (**بني اسرائیل: ۸۵**) ژباړه: او هغوی د وحي په هکله تانه پوښتنه کوي، ورته وایه: وحي خو زما د رب له امره دی او تاسو ته مازې کم علم درکول شوی دی.

دلته د وحي اړوند پوښتنې په ځواب کې دوه خبرې شوې دي. یو دا چې وحي د رب له امره ده. بله دا چې تاسې تا مازې کم علم درکول شوی دی. د لومړنۍ برخې معنا دا ده چې وحي په هماغه د انسان لپاره د رب امر دی، څنګه چې د عالمونو ټول نظام د رب تر امر (طبیعي قانون) لاندې دی. وحي کوم بېل شی نه دی، بلکې په بشري

(c) ketabton.com: The Digital Library

دایره کې هماغه شی دی چې تاسې یې د کایناتو په دایره کې ننداره کوئ. د دویمې برخې مطلب دا دی، چې له عقلي پلوه په وحي باندې د پوهېدو لپاره شرط دا دی چې تاسې دا واقعیت ومنئ، چې انسان ته علمِ قلیل ورکول شوی دی، علمِ کثیر نه دی ورکول شوی. که دغه واقعیت سره سم مخکې لاړ شئ، نو د وحي په حقیقت به پوه شئ او که له دغه واقعیت نه په انکار سره په وحي پوهېدل غواړئ، نو بیا نه شئ ورباندې پوهېدی.

حیرانوونکې خبره ده چې څوارلس سوه کاله پخواني اعلان نن ورځ د ساینس په معاصرترینه مرحله کې خپله ربښتینولي په لا شدت سره ثابته کړې ده. له لومړی نړیوالې جګړې (۱۹۱۴- ۱۸) سره د ساینس یو نوی دور پیل شو، چې په پوره قطعي معنا یې دا خبره منلې ده، چې انسان د ځینو بیولوژیکو او رواني محدودیتونو ښکار دی، نو ځکه ټول حقایق په خپلو محسوساتو کې نه شي رانیولی. اړینه ده چې د خپلې پوهې د کمښت د پوره کولو لپاره دی په دودیزو ساینسي میتودونو ځینې داسې روشونه هم ور اضافه کړي، چې تر نولسمې پېړۍ پورې غیرساینسي انګېرل کېدل.

آینستاین د کاینات په هکله انقلابي ساینسي نظریات وړاندې کړي دي، د هغو په لړ کې ده اعتراف کړی دی چې ځینې کارونه په مروجو ساینسي روشونو نه شي کېدی. ده ساینسي نظریات په دوو ډولونو وېشلي دي. یو رغنده تیورۍ (Constructive Theories) دي او دوهمه ډله یې اصولي تیورۍ (Principle Theories) دي. ده وویل، چې د نسبیت تیوري یوازې د دوهمې ډلې د تیورۍ له مخې د پوهاوي وړ ده. په نورو ټکو کې دا چې آینسټاین د کاینات د ژورو حقایقو لپاره له ساینسي مشاهدې ور اخوا د یو بل ډول ساینسي تصور (Scientific Contemplation) خبره هم وکړه. یوه پروفیسور د آینسټاین د نظریې خلاصه په دې ټکو کې راوړې ده:

«د ابدي حقیقتونو په بحث کې د تجربې دایره راتنګېږي او د تصور دایره پراخېږي.»

د قرآن کریم دعوا ده چې قرآن یو الهامي قانون دی چې د انسان د لارښوونې لپاره نازل شوی دی. دا خبره چې په ربښتیا هم الهامي قانون دی، د هغې لپاره پخپله قرآن ډېر عجیب دلیل راوړی دی. قرآن کریم اعلان کړی دی چې انسان هېڅ کله هم د هغه په شان کتاب نه شي راوړی، که په دې کار کې دی هر څومره هلې ځلې هم وکړي:

«وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُواْ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُواْ شُهَدَاءكُم مِّن دُونِ اللّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.» (بقره: ۲۳)

ژباړه: او که په هغه څه کې شکمن یاستئ چې موږ پرخپل بنده نازل کړي نو د هغه په شان یو سورت خو راوړئ، او د الله نه پرته خپل مرستیالان هم راوبلئ، که ربښتوني یاست.

«قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُواْ بِمِثْلِ هَـذَا الْقُرْآنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا.» (بني اسرائیل: ۸۸)

ژباړه: ورته ووایه که دا ګرد انسانان او پېریان په دې راغونډ شي چې د دې قران مثال راوړي، نو را به یې نه وړي که څه هم یو د بل مرستیالان هم شي.

د فلسفې د دایرة المعارف د لیکوال په ټکو کې، له فلسفي اړخه چې یو بنیادي سوال پیدا کېږي، هغه دا دی، چې هغه کوم معیار دی چې له مخې یې د الهام دعوا ورباندې وارزول شي. (دوهمه برخه لري...)

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کله د خدای ترون مات کړای شي

د مائده سورې په ۱۲م آیت کې راغلي دي، چې له محمدي امت نه مخکې چې کومو خلکو ته دین ورکول شوی و، له هغو نه الله تعالی کومه وعده اخیستې وه او کوم مسؤلیتونه یې ور له غاړې کړي وو؟ هغه وعده دا وه، چې دوی به په خپل ژوند کې متحد او منظم اوسي. لمونځ به ترسره کوي. له خپلو مالونو به زکات ورکوي. د حق د دعوت ملګرتیا به کوي او خپل ځان او مال به نه ورنه سپموي.

> «قال الاوزاعی بلغنی ان اللّٰه اذا اراد بقوم شرا الزمهم الجدل منعهم العمل.»
>
> ژباړه: الله چې کله یوه قوم ته د شر اراده وکړي، نو په جدال او اختلافونو کې یې ښکېل کړي او د کار او عمل لارې وربانديې وتړي.
>
> (ابن عبدالبر، جامع بیان العلم و فضله جزء ثانی، صفحه ۹۳؛ ادارة الطباعة المنيرية، مصر)

په ۱۳م آیت کې ویل شوي دي چې هغوی په دې ژمنه ونه دربدل. هغوی د خدای وعده ماته کړه. د خدای له ټاکلې لارې واوښتل او خودساخته لارې یې ونیولې. په پایله کې د خدای له لوري د لعنت سزا وربانديې راغله. هغوی د خدای له رحمت نه لرې کړای شو.

د لعنت په تشریح کې مفسر، ابن کثیر لیکلي دي: «**ابعدناهم عن الحق و طردناهم عن الهدی.**»

ژباړه: یانې خدای د هدایت له لارې واړول او له حق نه یې لرې کړل.

دغه «لعنت» ګڼې درجې لري. کله چې د خدای پرستۍ دعوا کوونکې ډله د خپلې دعوې غوښتنې پوره نه کړي، نو په دغه ډله بانديې لعنت پیل شي او ورو په ورو پسې زیاتېږي. د لعنت عمل چې کله په منځنیو پړاوونو کې وي، نو د بېرته ستنېدو امکان وي. خو کله چې خلک په خپل انحراف کې هغې وروستۍ درجې ته ورسېږي، چې یهود ورته رسېدلي وو، نو د خدای له لوري په هغوی خپل لعنت بشپړ شي. بیا د هغوی لپاره د حق په خوا راستنېدنه ممکنه نه پاتې کېږي.

د لعنت عمل په کومو شکلونو کې څرګندېږي، په قرآن کریم کې یې پنځه ځانګړې نښې په ګوته شوې دي:

۱- د زړه سختوالی: د دې معنا دا ده چې کله شخص یا ډله په خدای بانديې له ایمان سره، سره پرلپسې د ایمان غوښتنې له پامه غورځوي، نو د ضمیر ډیوه یې تته شي. د ده له زړه نه هغه لطیف احساسات ختم شي، چې انسان د باطل په خلاف نارامه ساتي او د حق په لور یې راکشوي. د حق پرستۍ تر ټولو قوي دلیلونه ده ته بې وزنه معلومېږي، د خدای او رسول صریحې ویناوې د ده مخې ته راځي، خو په ده کې دا جذبه نه ټوکېږي، چې له خپل غلط روش نه لاس واخلي.

۲- د الهي کلام تحریف: یانې په دوی کې دومره سرزوري پیدا شي، چې هغوی د خپل ځان د بدلولو په ځای د خدای د کلام په بدلولو لاس پورې کړي. د هغوی په نزد نور د الهي کلام حیثیت دا نه وي، چې دوی ته لاره وښیي، بلکې دنده یې دا وي، چې د دوی د غلطو کړنو سپیناوی دې وکړي. د دې هدف لپاره هغوی د الهي کلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلط تاویلونه کوي، دوی د خدای له قانون سره هغه کار کوي، چې په محکمو کې له انساني قانون سره ترسره کېږي، هغوی د خدای کلام له خپل ځای نه بلې خواته اړوي.

۳- د الهي لارښوونو لویه برخه هېرول: دلته له هېرولو مراد پرېښودل دي. یانې د دین ځینې شکلونه خو اوس هم په دوی کې پاتې وي، مگر د دین لویه برخه یا په نورو کې ټکو کې د دین روح یې شاته غورځولی وي. د کتاب خاونده ډله هغه وخت دې حالت ته رسېږي، چې دین په کې نور د ژوند د مقصد په حیث پاتې نه شي. او ایمان د ژوندي شعور په ځای د دودیزې عقیدې جامه اغوستې وي. دغه وخت د دې خلکو د ژوند حقیقي مسایل نور څه وگرځي. دغه وخت د هغوی فکرونه او احساسات په یوه بل لوري کې ښکېل وي. البته د دین اقرار او د دین ځینې ظاهري شکلونه اوس هم په هغوی کې ژوندي وي، خو دا ټول مازې د یوه قومي او دودیز شي په حیث په هغوی پورې نښتي وي، له دې ور اخوا یې نور هېڅ حقیقت هم نه وي.

۴- خیانت: دا څلورم شی دی چې قرآن کریم په دې ټکو کې په گوته کړی دی «او تاسې ته همېشه د هغوی د خیانتونو خبر در رسېږي.» د خیانت معنا ده، له یوه شخص نه چې د کوم څه توقع وي، د هغه په خلاف کار کول. مثلاً په عربي کې وایي **خَانَهُ سَیفُهُ** (د هغه تورې خیانت وکړ) یانې سړي چې د خپل دښمن په مقابله کې په توره کومه بروسه کړې وه، تورې هغه بروسه ونه شوی ساتلی. له دې معلومه شوه چې له لعنت وهلې ډلې نه د هغې کرکټر کډه باروي، د هغې په قول او فعل کې مطابقت نه پاتې کېږي. دغه ډله ژمنه کوي، خو سرته یې نه رسوي. له نورو نه د استفادې له امله چې په دې کوم حقونه راځي، د هغو د پوره کولو هېڅ فکر ورسره نه وي. دغه ډله نه خو هغه حقونه مني، چې د مالک له لوري د بنده په غاړه وي او نه په هغه اعتماد کې پوره خېژي چې یو انسان یې په بل انسان کوي.

۵- خپلمنځي دښمني او کینه: یانې کله چې هغوی د خدای رسۍ پرېښوده نو پایله یې دا شوه چې د هر سړي قبله جلا شوه. هغوی د یو موټی پاتېدو په ځای سره ووېشل شوو. په دیني چارو کې د یو بل تکفیر او تفسیق او په دنیوي چارو کې د یو بل لوټ او تالان د هغوی تگلاره وگرځېده. له هغوی نه هر شخص مازې شخصي گټې لري. او کله چې شخصي گټې د یوې ډلې قبله وگرځي، نو د اختلافونو او کشمکشونو پیدا کېدل لازمي دي. د شخصي گټو له پرستش سره اتحاد نه پاتې کېږي. د خدای په رسۍ پورې تړلی پاتې کېدل اتحاد او اتفاق پیدا کوي او د خدای د رسۍ پرېښودو پایله دا ده چې په خپل منځ کې کینه او دښمني ریښې کوي.

له دې تفصیل وروسته ویل شوي دي چې کوم خلک د دغسې یوې ډلې د اصلاح لپاره راپورته کېږي، د هغوی اخلاق باید څه ډول وي. فرمایي «له هغوی تېر شئ او مخ ورنه واړوئ، یقیناً الله نېکان خوښوي.» یانې د یادې ډلې مزاج داسې وي چې کله د خدای ځینې بندگان هغوی خپل هېر کړي سبق ته راغواړي، نو د هغوی له لوري له خورا پاروونکي او د داعي لپاره ځوروونکي ځواب سره مخ کېږي. په داسې حالت کې اړینه ده چې داعي پخپله هم داسې ځوابونه ونه وایي، چې د منحرفې ډلې له لوري ورته رسېدلي دي، بلکې دا ډول خبرې له پامه وغورځوي او خپل کار ته ادامه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پای کې یې فرمایلي، «او الله به یې ډېر ژر په هغو کارونو خبر کړي چې دوی به کول.» یانې داعي باید خپل مسؤلیت په نظر کې ولري، نه د مخاطب پایله. دا کار د الله په غاړه دی او چې وخت یې راشي، هماغه به یې فیصله کړي.

★★★

بشپړه مېرمنه هغه ده چې د خپل مېړه ملګرې شي

فرینک بورمن (Frank Borman) امریکایي ستورمزلی (فضانورد) دی. ده په داسې مصنوعي سپوږمکۍ کې فضا ته سفر وکړ چې یوه ښځه ستورمزلې هم ورسره سپره وه. ښاغلي بورمن په یوه مرکه کې وویل:

«په فضایي سفر باندې ښځې استول ښه خبره ده، خو د یوې ښځې او نارینه تر دومره اوږدې مودې پورې یو ځای پرېښودل ممکن ګډوډي جوړه کړي.»

د ښاغلي بورمن دې خبرې د نر او ښځې ترمنځ د مساواتو ګڼ شمېر علمبرداران وازه خوله کېښول. یوې امریکایي مېرمنې په خپله وینا کې په ډېره احساساتي ژبه وویل:

«ښاغلی فرینک بورمن به کله پیدا شوی و، که یې مور او پلار یو ځای وخت نه وای تېر کړی.»

علمي څېړنو او د عملي ژوند واقعیتونو د نر او ښځې د برابرۍ پخواني تصور ته ډېره زیاته ضربه ورکړې ده.

یوه امریکایي لیکواله مارابیل مارګن (Marabel Morgan) د دوو بچیانو مور ده. دې یو کتاب لیکلی دی، چې نوم یې دی: بشپړه مېرمن (Total Woman)

دې په خپل کتاب کې خپلو امریکایي خویندو ته د «خوشحاله ګډ ژوند» لپاره دا ساده نسخه ښودلې ده:

«له خپل مېړه سره سمې وچلېږئ. د هغه له څنډلو ډډه وکړئ. د هغه په اړتیاوو ځان پوه کړئ.»

دا کتاب له یوه کال نه هم په کمه موده کې درې میلیونه ټوکه خرڅ شوی دی. د لیکوالې په نزد د ښځې بشپړتیا له مېړه سره په ملګرتیا کې نغښتې ده نه په ازاد ژوند کې.

★★★

عن ابی امامة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه یقول: ما استفاد المؤمن بعد تقوی الله خیراً له من زوجةٍ صالحةٍ ان امرها اطاعته و ان نظر الیها سرته و ان اقسم علیها ابرته و ان غابَ عنها نصحته في نفسها و ماله. (ابن ماجه)

ژباړه: ابو امامه وایي، چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل، د خدای له وېرې وروسته چې مؤمن تر ټولو غوره څه مومي، هغه نېکه ښځه ده. که دی ورته کومه خبره وکړي، نو هغه یې خبره مني. که د هغې خواته وګوري، نو هغه یې خوشالوي. که دی کومه ژمنه ورکړي، نو هغه یې سرته رسوي. که دی لرې وي، نو دا د خپل ځان او د هغه د مال ساتنه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا کيسې

مشهوره ده، چې د مهلهل کره چې کله ليلا وزېږېده، نو هغه يې په ژوندوني د خښولو امر وکړ. خو د نجلۍ مور خپله لور پټه کړه. د شپې مهلهل په خوب کې وليدل، چې يو سړی ورته وايي، چې د ده لور به يو تکړه زوی زېږوي. سهار چې شو، ده د خپلې لور پوښتنه وکړه. ده ته وويل شوو، چې د ده له امر سره سم هغه ژوندۍ خښه کړای شوه. مهلهل ونه منله او ټينګار يې پيل کړ. بلاخره يې ماشومه مخې ته ورته راوړه. ده امر وکړ، چې ماشومې ته غوره خواړه ورکړئ او ښه يې وساتئ.

وروسته د نجلۍ واده له کلثوم سره وشو او اوس به نجلۍ هم خوبونه ليدل، چې يو سړی راځي او د نوي ماشوم په باره کې عجبې او نادرې خبرې کوي.

بلاخره د دې زوی پيدا شو او همدا هغه مشهور شاعر دی، چې دنيا يې د عمرو بن کلثوم په نوم پېژني.

د ادبي تاريخ کره کتونکي دا کيسه جعلي ګڼي. د هغوی په نزد دغه داستان د عمرو بن کلثوم له شهرت وروسته خيالي پنځول شوی دی.

خو خبره دا ده چې تر دې لا زياتې جعلي او خيالي کيسې د «بزرګانو» په باره کې پنځول شوې او خلک يې داسې لولي او اوري ته به وايې، چې اسماني وحي ورته راغلې ده. له يوه شي سره چې د تقدس عنصر يو ځای شي، هغه له هر ډول ارزونې او څېړنې لوړېږي او بيا له يوې مخې بې سنده کيسې هم خلک داسې مني، لکه رښتونی تاريخ چې وي.

★★★

د انسان چې زړه ژوندی وي، نو يوه جمله يې هم ژوند بدلوی شي

مرزا محمد اعظم (زوکړه ۱۹۴۰) په راجوري (جمو او کشمير) کې د ځنګلاتو افسر دی. دی چې کله کور ته ځي، نو د خپلو اولادونو لپاره مټايي او مېوې هم ځانه سره وړي. په سپټمبر ۱۹۷۵ کې چې په کومه ورځ دی کور ته ننووت، نو کومه خبره خو وه، چې ده ځان سره بچو ته څه نه و وړي. د پخوا په څېر ماشومان ورنه راټول شوو. خو کله چې معلومه شوه چې د خوړو يې څه نه دي راوړي، نو ماشومان ډېر حيرانه شول. شپږ کلن ارشد محمود طارق د خپلې مورنۍ ژبې په غرنۍ لهجه کې وويل: «چې زموږ لپاره دي څه نه دي راوړي، بيا نو کور ته د څه لپاره راغلی يې؟»

دا جمله په مرزا محمد اعظم باندې د غشي غوندې ولګېده. ځان سره يې سوچ وکړ، چې «ډېر ژر زه د خدای حضور ته ور روان يم، نو که خدای راته ووايي، چې تا خو زما لپاره هېڅ هم نه دي راوړي، نو دلته د څه لپاره يې راغلی يې، نو زه به څه ځواب ورکوم.» له دې نه مخکې د ده ژوند ازاد او غير مذهبي ژوند و. خو دې پېښې دی بدل کړ. په حلاله روزي يې قناعت پيل کړ. ډېره يې پرېښوده. د لمانځه او روژې پابندي يې شروع کړه. د حج سعادت يې حاصل کړ. د خپلو بچو لپاره يې د ديني زدکړو زمينه برابره کړه.

د انسان چې زړه ژوندی وي، نو يوه جمله يې هم د ژوند د بدلولو لپاره بس ده. او که زړه ژوندی نه وي، نو د دلايلو انبارونه هم همداسې بې معنا وي لکه د حيوان مخې ته د وينا کېښته غږول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره عجیبه ده هغه محرومي چې د بریا له څراغونو ترلاسه شوې وي

د قرآن کریم د ۴۱مې سورې په پنځمه رکوع کې خدای هغو نښو نښانو ته اشاره کړې ده، چې په ځمکې او اسمانونو کې خورې ورې دي ـــــ شپه، ورځ، لمر، سپوږمۍ، اوبه، سبزې او داسې نور. بیا یې فرمایلي دي:

«یقیناً هغه خلك چې زموږ په ایتونو کې (باطل ته) کوږوالی کوي، له موږه پټ نه دي، ایا نو څوك چې په اور کې غورځول کېږي، هغه غوره دی، که هغه څوك چې د قیامت په ورځ بې غمه راشي؟ څه چې غواړئ هغه وکړئ، هغه ستاسې په هغو کارو چې کوئ یې، ښه لیدونکی دی.»

د الحاد معنا انحراف ده، یانې له خبرې نه د اصلي معنا په ځای بله معنا اخیستل او بل لوري ته یې کږول (قال ابن عباس: الالحاد وضع الکلام علی غیر مواضعه، ابن کثیر)

پیغمبر به چې د خپلې خبرې د رښتیاوالي لپاره د ځمکې او اسمانونو نښانې وړاندې کړې، نو منکرینو به ویل: دا نښانې خو د پلانکیو پلانکیو عواملو له مخې پېښېږي، د هغو یې ستا د پیغام له رښتیاوالي سره څه کار دی؟ دغه راز یوه پېښه چې د حق سپیناوی به ورنه زبادېده، هغه به یې بلې خواته واړوله او ځان به یې له حق نه محروم کړ.

هرکله چې یو رښتونی دعوت راهسکېږي، نو الله تعالی یې د تائید لپاره په شاوخوا کې راز، راز نښانې ښکاره کوي. خو غافل او سرکښه انسانان یې ډول، ډول توجیهات کوي او په دې ډول خپل ځان ورباندې مطمئن کړي. هغه پېښه چې د ایمان غذا باید ورنه واخیستل شي، له هغې نه دوی د «الحاد» خواړه ترلاسه کوي.

څومره عجیبه ده هغه محرومي چې د بریا له څراغونو ترلاسه شوې وي.

خو زړونه به یې له مرږکو نه هم ډېر بدبویه وي

نبي کریم صلی اللّه علیه وسلم فرمایي:

«والذي نفسي بیده لا تقوم الساعة حتی یبعث الله امراء کذبةً و وزراء فجرةً و اعوانا خونةً و عرفاء ظلمةً و قراء فسقةً سیماهم سیما الرهبان و قلوبهم انتن من الجیف اهواؤهم مختلفة فیفتح الله لهم فتنة غبراء مظلمة فیتهاوکون فیها.»

ژباړه: قسم مې دې په هغه ذات وي، چې زما ځان یې په واک کې دی. قیامت به تر هغو رانه شي، چې هغه زمانه نه وي راغلې، چې دروغجن واکمن، بدکاره وزیران، خاین چارواکي، ظالم رهبران راښکاره نه شي. په دې زمانه کې به داسې فاسق ملایان وي، چې ظاهر به یې د راهبانو غوندې وي او زړونه به یې له مرږکو نه هم ډېر بدبویه وي. د هغوی هوسونه به له یو بله مختلف وي. په دې زمانه کې به اللّه داسې ړنده فتنه راهسکه کړي، چې خلک به په کې حیران او سرکردان پاتې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

★

پوخوالی هغې ورټتیا ته ویل کېږي چې بنده له هغو شیانو سره سوله ییز ژوند وکولی شي چې د بدلولو وس يې نه لري.

پوخوالی د عاجزي نوم دی. یو پوخ انسان د دې خبرې مېړانه لري، چې ووایي، «زه غلط وم.»

★

عن ابي قلابة عن ابن مسعود قال: ستجدون اقواماً يدعونكم الى كتاب الله و قد نبذوه وراء ظهورهم.

ژباړه: نیږدې به داسې خلک ومومئ، چې تاسې به کتاب اللّه ته غواړي، خو پخپله به یې کتاب اللّه شاته غورځولی وي.

★

سفر له سره پیلېږي، نه له منځه...

«We must start again from scratch...»

مور به خپل سفر له ابتدايي نقطې پیلوو، هېڅ څوک له راتلونکي پړاو نه خپل سفر نه شي پیلولی. هر کله چې سفر پیلېږي، نو له هماغه ځایه به پیلېږي، چېرته چې په رښتیا انسان ولاړ وي. یو شخص په کابل کې دی او غواړي، جلال اباد ته ورسېږي. نو د داسې شخص لپاره دا ممکنه نه ده، چې خپل سفر له سروبي نه پیل کړي، دی به په هر حال کې خپل سفر له کابل نه پیلوي. له سروبي نه د سفر د پیلولو معنا دا ده چې سفر هېڅ کله پیل نه شي.

★

(c) ketabton.com: The Digital Library

همان ورق که سیه گشته مدعا این جا است

د پوهنتون محصل وویل، «استاده! یوه خبره به درته وکم، بده یې مه منئ. په دې ورځو کې د قرآن کریم ترجمه رامطالعه کوم. خو هر ځای یې چې مطالعه کوم، داسې ښکاري لکه هماغه یو سورت چې بیا بیا لولم. په قرآن کریم کې هر خای د اخرت او جنت او دوزخ کیسې دي.»

یوه ساده ذهنه زده کوونکي ته چې په قرآن کریم کې څه په نظر ورغلي دي، نن ورځ هغه لویو، لویو د علم خاوندانو ته هم په نظر نه ورځي. دوی وایي چې

د قرآن کریم تر ټولو لویه لاربښوونه دا ده چې د الهي سیاست بیرغ اوچت کړئ او له ټولو قومونو سره وجنګیږئ او اسلامي حکومت قایم کړئ. حال دا چې په قرآن کریم کې هېڅ ځای هم دغسې امر نه دی شوی. هغه خبره چې په قرآن کریم کې هېڅ لیکلې نه ده، هماغه د خلکو لپاره تر ټولو مهمه خبره ګرځېدلې ده:

همان ورق که سیه گشته مدعا این جا است

★

★

★★

د ژوند راز په مطابقت کې دی، نه په مخالفت کې

وایي، په جاپاني ژبه کې ګڼې داسې کلمې شته، چې د «کار» مفهوم افاده کوي. خو تر اوسه پورې په جاپاني ژبه کې داسې کوم لفظ نه و، چې د «فرصت» مفهوم دې وړاندې کړي. غالباً دا به یې یوازنی عامل وي، چې جاپانی قوم یې په دنیا کې تر ټولو ډېر خواریکښ قوم ګرځولی وي. په دوهمه نړیواله جګړه کې د جاپان اقتصاد دړې وړې شوی و. خو جاپاني زحمتونو معجزه وکړه. له جګړې یوازې ۲۵ کاله وروسته جاپان په اقتصادي ډګر کې د دنیا په څو خورا پرمختللو هېوادونو کې ځای حاصل کړ.

د مسلمانانو کیسه بیا له یوه بله اړخه ډېره دلچسپه بېلګه وړاندې کوي. زموږ په ژبه کې د اختلاف او نښتې د مفاهیمو لپاره لسګونه کلمې شته، خو د توافق او مطابقت د مفهوم د دُرستې افادې لپاره هېڅ کلمه نشته.

له تېرو دوو سوو کلونو څخه په هندوستاني مسلمانانو د پاڅون او تصادم سیاست دومره پراخې وزرې کړې دي، چې په اردو ژبه کې د هغه مفهوم د درستې افادې لپاره هېڅ سمه کلمه جوړه نه شوه، چې په انګریزي کې یې ADJUSTMENT بولي.

«با زمانه ستیز» د مفهوم لپاره خو موږ لسګونه کلمې لرو، خو د حیرانتیا خبره ده، چې د ADJUSTMENT د مفهوم لپاره له موږ سره ان یوه کلمه هم نشته. پایله یې دا ده، چې مسلمانان نن ورځ تر ټولو ډېر جنګیالی قوم ګرځېدلی دی. له حالاتو سره د همغږۍ له لارې خپله لاره ویستل یې هېڅ زده نه دي. د دوی له جنګېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکونو داسې ښکاري، ګوندې هغوی هېڅ خبر نه دي، چې د ژوند راز په مطابقت کې دی، نه په مخالفت کې.

د دې کار پایله په یوه عجیبه شکل کې دا ګرځېدلې ده، چې کوم د خدای بنده که دا وواییي، چې د ملي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره چې کومه طرحه جوړوئ، له حالاتو سره همغږې یې جوړه کړئ، نو دا خبره یې هېڅ په سر کې نه ځایږي. دغه ډول اواز په حقیقت کې د توافق اواز وي، خو اورېدونکی یې د «قدم ورپسې پورته کړه هوا چې په کوم لوري وي» په معنا اخلي، ځکه دوی چې له کومو کلمو سره اشنا دي، د هغو له امله دوی یوازې دوه مفاهیم ډېر ښه پېژني: له زمانې سره جنګېدل یا له هوا سره تلل. له دې دوو ور اخوا، د دریمې رویې یې هېڅ بوی هم نه دی وړی.

★★★

د خدای خدایي ته په ټیټه سترګه کتل

ځینې اسلامي کړی خپل غړي منع کوي، چې الرساله دې نه مطالعه کوي. په دې کار اصلاً هغوی د دې خبرې اقرار کوي، چې د الرساله د دلایلو لپاره هغوی سره هېڅ ځواب نشته. د هغو خلکو به هم د خدای تصور څومره عجیب وي، چې په خپل ځان کې دا جرأت ویني، چې په داسې حال کې دې له عالم الغیب سره مخامخ شي، چې یو داسې دین یې ور خپل کړی و، چې د هغه په اړه پخپله هم په دې شک کې و، چې په ملاتړ کې یې د کتاب او سنت کافي دلایل نشته او له هغه پیغام نه یې خپلې سترګې پټې کړې وې، چې له روښانه دلایلو سره د هغوی مخې ته راغلی و. داسې روښانه دلایل، چې د هغو په باره کې یې محسوسوله چې که یې خپل ذهن ته د داخلېدو لاره ورکړه، نو د هغوی خپلې «عقیدې» به ورسره متزلزلې شي. د دغسې خلکو په اړه همدومره ویل کېدی شي، چې دوی د حیرانتیا تر کچې د خدای خدایي ته په ټیټه سترګه ګوري.

★★★

د ښځې او نر فرق په بیولوژیکي جوړښت کې د فرق پایله ده، نه مازې د ټولنیزو اسبابو پایله!

ولې ښځې په دوهمه درجه کې دي؟

د ښځو لپاره د مساوي فرصتونو د سرسخت غوښتونکي په حیث زه له ډېر پخوا نه د هغوی د تخلیقي استعداد په باره کې په شبهاتو کې وم. مثلاً داسې ولې ده چې په ښځو کې د اعلی درجې ادیبان، شاعران، هنرمندان په دومره کمشمېر پیدا شوي دي؟ داسې ولې ده چې په هغو مسلکونو کې هم ښځې له نرانو نه په دوهمه درجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې دي، چې په دوديز ډول ښځينه مسلکونه ګڼل کېږي، مثلاً پخلی کول او جامې ګنډل. ټول مشهور اشپزان او جامې ګنډونکي (ان د ښځينه جامو هم) سړي پاتې شوي دي.

زه تر اوسه پورې د ټولنپوهانو په دې خبره ولاړ وم، چې دا خو دود او ماحول دی، چې د ښځو په خلاف يې عمل کړی دی. خو په دغې ټولنيزې توجيه زما زړه بشپړ مطمئن نه و. له ماسره احساس دا و، چې له ماحول او د فرصتونو له نشتوالي ور اخوا نور هم ځينې اسباب شته چې ښځې يې له سړيو نه شاته تمبولې دي.

پروفيسور آيسنک چې د ځيرکتيا ضريب (I.Q.) يې کشف کړی دی او هغه چې وايي، د تورپوستي او غنمرنګي نسلونه، د سپين‌پوستو نسلونو په پرتله ټيټه ځيرکتيا لري. اوس ادعا کړې ده چې همدا خبره د ښځو لپاره هم سمه ده. ښځې په اصل کې خپلو جينونو همدغسې رغولې دي.

د حمل له وخت نه لا د هغوی ښځمنتوب همداسې معلوم او ټاکلی وي لکه په کمپيوټر کې. د ټولنپوهانو د ادعا بالعکس، دا دود او ماحول نه دی، چې يوه وړه ماشومه له نانځکو سره د لوبېدو شوق لري او يو کوچنی ماشوم د عسکري يونيفورم له لوبتوکي سره لوبېږي. دا په اصل کې د بيولوژيک ساخت اغېز دی. حتی يوه نجلۍ چې لا د مور په رحم کې وي، د هغې خاصره لګن د هلک په پرتله ډېر پراخه وي. خاصره لګن چې څومره پراخه وي، هماغومره به يې ښځمنوالی هم زيات وي. يوه بله خبره هم ليدل شوې ده، هغه سړي چې خاصره لګن يې پراخه وي، په هغوی کې ښځمنتوب، انفعاليت، ان د هم‌جنسي تمايلات مونډل کېږي. دغه راز هغه ښځې چې خاصره لګن يې لږ سورور وي، په هغو کې نارينه اوصاف، تعرض کوونکې، او د هم‌جنسۍ تمايلات زيات وي. دا تجربې دومره قطعي دي، چې هر شخص پرې شاخوا خلک ارزولی او تصديق يې کولی شي.

> اموي خليفه عبدالملک بن مروان (۸۵-۲۳هـ) چې له نړۍ تېر شو، نو يوه زوی يې دا شعر ووايه:
>
> وما کان قيس هلکه هلک واحد
> ولکنه بنيان قوم تهدما
>
> ژباړه: د قيس مرګ د يوه سړي مرګ نه دی، د يوه قوم بنسټ ونړېده.
>
> د عبدالملک زوی وليد بن عبدالملک (۹۶-۵۰ هـ) چې دغه شعر واورېد، نو خپل ورور يې وځنډه چې دا خو د مايوسۍ خبرې دي، تا به داسې ويلي و:
>
> اذا سيد منا خلا قام سيد
> قؤل لما قال الکرام فعول
>
> ژباړه: چې کله زموږ يو سردار رانه بېل شي، نو بل سردار د هغه ځای ونيسي، چې په قول او عمل کې زموږ د لويانو ځايناستی وي.

★

★★★

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مرګ نه پورې غاړه

په هر سړي هغه ورځ راتلونې ده، چې خپل ځان به د مرګ په دروازه ولاړ ومومي. تر شا به یې هغه دنیا وي، چې ده راپرې ایښې ده. او اوس بېرته نه شي ور ستنېدی. او مخې ته به یې هغه دنیا وي، چې اوس یې ور مخه ده. او هغې ته له ورتلو خپل ځان راګرځوی نه شي.

دغه ټاکونکې ورځ د هر انسان په لور په منډه راروانه ده. هغه ورځ به انسان په حیرانو سترګو ګوري، چې په خپل اصلي شکل کې بربنډ کړای شوی دی.

د قیامت په باره کې په قرآن کریم کې راغلي دي **يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ** (هغه ورځ په پنډۍ به بربنډوالی راشي). عوفي د دې آیت په تفسیر کې د عبدالله بن عباس دا قول راوړی دی: **حین یکشف الامر و تبدوا الاعمال** (ابن کثیر)

ژباړه: چې چارې به روښانه شي او اعمال به ښکاره شي. په دنیا کې هر انسان خپل ځان په یوه مصنوعي پوښ کې نغاړلی دی. انسان په خپل هر کار د ښکلیو کلمو یوه پرده رااچوي. خو په اخرت کې به دا ټول شیان لیرې شي. هر انسان به په خپل اصلي صورت کې رامخې ته شي.

په دنیا کې دا ممکنه ده چې یو بنده دې په حقیقت کې خودپرسته وي، خو ځان دې خدای‌پرسته جلوه کړي. خپله دلچسپي دې یې له مقام او مرتبې سره وي، خو د دنیا په مخکې ځان په داسې انداز کې وړاندې کړي، ګواکې د حق بیرغ جګوونکی دی. شخصي مصلحتونه او شخصي ګټې دې یې د ټولو فعالیتونو مرکز او محور وي، خو په خپلو ویناوو او لیکنو کې دې په خلکو داسې جادو وکړي، چې خلک یې مجاهدِ اعظم وګڼي.

خو مرګ د انساني ژوند هغه پېښه ده، چې دغه راز ټول شیان باطلوي. له مرګ نه وروسته چې انسان کومې دنیا ته رسېږي، هلته به یې بې واره دغه ډول ټولې پردې له مخه پورته شي. د ده خپل اصلي او حقیقي صورت به رامخې ته شي، د ځان لپاره هم او د نورو لپاره هم.

★★★

یوه فرانسوي لیکوال کتاب چاپ کړی دی چې نوم یې دی ۲۵م ساعت (25th Hour). لیکوال د نړۍ ټولو تمدنونو ته له کتنې وروسته ښودلې ده چې انسانیت اوس د خپلې بربادۍ په اخري کناره ولاړ دی. زموږ ۲۴م ساعت پای ته رسېدلی دی:

24th Hour Is Past.

همدا خبره د نړۍ د وروستي انجام په باره کې هم سمه ده. په قرآن کریم کې ویل شوي دي چې قیامت به یو ناڅاپه راشي. ګواکې زموږ هره شېبه اخري شېبه ده. هر وخت دا امکان شته چې انسانیت دې خپله د ژوند موده پای ته رسولې وي او انسان دې د «۲۴ساعتونو» له پای ته ورسولو وروسته په ۲۵م ساعت کې قدم ایښی وي.

★

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیـــــن څـه دی؟

د دین معنا خواریدل، فرمانبرداري کول دي. **قومٌ دینٌ** یانې فرمان منونکي وګړي. په حدیث کې دي: **الکیس من دان نفسه و عمل لما بعد الموت** (عقلمن هغه دی، چې خپل نفس خوار کړي او له مرګ نه وروسته ژوند لپاره عمل وکړي.) د اسلام دین نه مراد د ژوند کولو هغه طریقه ده، چې انسان خپل ځان د خدای په وړاندې وغورځوي. د خدای داسې تابعداره بنده شي، چې جذبات او احساسات یې د خدای په وړاندې تسلیم شي. له اروایي پلوه دین څه دی، دغه لاندې ایت یې بشپړ تفسیر راته لري:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلاَّ لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ. فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ. لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ. (عنکبوت: **۶۴- ۶۶**)

ژباړه: او دغه د دنیا ژوند له ساتیري او لوبې پرته بل څه نه دی او اصلي ژوندون خو د اخرت د کور دی، کاشکې دوی پوهېدلی. دوی چې کله په بېړیو کې سپاره شي نو په داسې توګه الله رابولي چې عقیده یې یوازې هغه لره سوچه کړې وي، خو کله یې چې وچې ته راخلاص کړي، یو دم ورسره شرک بنا کړي تر دې چې موږ څه ورکړي د هغو ناشکري وکړي او خوندونه واخلي نو ژر به وپوهېږي.

د انسان کښتۍ چې په سمندر کې وي او د څپو په منځ کې راګیره شي، نو بنده خپل ځان بالکل بې یاره او بې مددګاره محسوسوي. په دغه وخت کې ده ته معلومه شي، چې د ده ټول وجود په ټوله معنا په خدای باندې تکیه دی. په دې شببه کې ده ته له خپلې بې وسۍ ور اخوا هېڅ هم سترګو ته نه درېږي، دی په ټول زړه او ځان خپل خدای ته غږ کوي. له خپل ټول وجود سره خدای ته متوجه کېږي. خو کله چې د سمندر له څپو راخلاص شي او وچې ته ورسېږي، نو حال یې سمدستي په بله واوړي. بېرته په دنیوي شیانو کې غرق شي. خپل عاجزانه حیثیت ورنه هېر شي. او په کبر او ځانولۍ کې مبتلا شي. د خدای او اخرت په ځای دنیا او د دنیا بوختیاوې یې د لېوالتیاوو مرکز وګرځي. لومړنی حالت د دین‌دارۍ حقیقت راته ښیي او دوهم حالت د بې دینۍ حقیقت. ګواکې دین دا دی چې د انسان اروایي وجود په بشپړه توګه د خدای په وړاندې مات شوی وي، او خدای یې خپل هر څه ګڼلی وي. خو بلې خواته بیا بې دیني دا ده چې په انسان کې ضد او سرتمبګي وي. د نن ورځې په دنیا کې ورک وي او د سبا ورځې دنیا یې هېره کړې وي.

د دین د حقیقت د لا وضاحت لپاره دلته له قرآن کریم نه څو نورې حوالې هم راوړو:

(یوسف وویل) بې شکه ما د هغو خلکو دین پرې ایښی چې په الله ایمان نه راوړي او همدوی له اخرته هم منکر دي. او ما د خپلو پلرونو ابراهیم، اسحاق او یعقوب د دین متابعت کړی، موږ ته نه ښایي چې الله سره کوم شی شریک وګڼو، دا پر موږ او نورو (ټولو) خلکو د الله یو فضل دی خو زیاتره خلک شکر نه باسي. اې زما د زندان ملګرو! ایا ډېر بېلابېل خدایان غوره دي که هماغه یو برلاسی الله؟ تاسو چې له هغه پرته کوم شی لمانځئ، هغه له یو څو نومونو پرته بل هیڅ نه دي چې تاسو او ستاسو پلرونو ایښي دي، الله د هغوی په عبادت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم سند نه دی رانازل کړی، حکومت له هغه پرته د بل چا نه دی، امر یې کړی چې له هماغه پرته بل هېڅ څوک مه لمانځئ، همدا سم دین دی خو زیاتره خلك نه پوهېږي. (**یوسف: ۳۷– ۴۰**)

او چاته چې کتاب ورکړ شوی و، هغوی (هم) سره بېل نه شول، مگر له هغه وروسته چې څرگند دلیل ورته راغی. او هغوی ته (هم) بل څه امر نه و شوی، پرته له دې چې الله ولمانځي، په داسې حال چې هغه لره د خپل دین سوچه کوونکي حق پلوي اوسي، لمونځ دې ترسره کوي، زکات دې ورکوي او همدا سم سیي دین دی. (بینة: ۴-۵)

نو سم برابر سوچه د دین په لور ورمخه کړه، په هماغه (اصلي) پیدایښت ټینگ اوسئ چې په هغه سره الله خلك پیدا کړي، د الله پیدا کړي جوړښت لره څه بدلېدل نشته، همدا سم برابر دین دی خو زیاتره خلك نه پوهېږي. د هغه لور ته گرځېدونکي اوسئ، وېره ترې کوئ، لمونځ ترسره کوئ او له مشرکانو څخه مه کېږئ. له هغو خلکو چې خپل دین یې بېل کړ او ډلې ډلې شول، له هرې ډلې سره چې څه دي په هماغه خوشاله دي. (روم: ۳۰-۳۲)

پنځه گوني ارکان

په حدیث کې ویل شوي دي چې د اسلام پنځه ارکانه دي: کلمه، لمونځ، روژه، زکات او حج.

دین ته د ورننوتلو دروازه د کلمې اقرار دی: **لَا اِلَهَ اِلَا اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ الله.** په دې کلمه کې دوې خبرې دي: د الله وحدانیت او د محمد صلی الله علیه وسلم رسالت. یانې د خدایي له ټولو صفاتو سره الله تعالی خپل خدای منل. او محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی هغه مستند استازی منل، چې د حقیقت معرفت او د خدای د احکامو علم ترې حاصلېږي. یاده کلمه څه لفظي منتر نه دی، چې یوازې په ژبه ویل دې یې کفایت وکا. بلکې یو سنجیده اعلان دی. دا کلمه یوې خواته د خپل بادار (خدای) او بلې خواته د خپل لارښود (رسول) د مونډلو اظهار دی. یاده کلمه د ټول ژوند ژمنه ده، چې بنده یې د خدای په شاهدي کې ترسره کوي. له همدې خو په قرآن کریم کې ویل شوي دي، چې د الله په نزد ایمان هماغه دی، چې **داخل القلب ایمان (حجرات)** وي. مازې په ژبه دغه الفاظ تېرول د خدای په نزد اعتبار نه لري. همدا وجه ده چې په احادیثو کې گڼ داسې شیان هم د «ایمان» له ډلې شمېرل شوي دي، چې تعلق یې په اصل کې په عمل پورې دی. مثلاً نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي چې په خدای قسم مؤمن نه دی، په خدای قسم مؤمن نه دی، په خدای قسم مؤمن نه دی، چې له ازاره یې خپل گاونډی خوندي نه وي. د کلمې اقرار چې د یوې سنجیده پرېکړې په توگه څرگند شي، نو د انسان په ټول ژوند کې د روح غوندې شامله شي. که داسې نه وي، نو بیا به کلمه د هغه لفظي عبارت حیثیت لري، چې د بنده له حقیقي ژوندون سره یې هېڅ تړاو نه وي.

له دې اقرار نه وروسته لومړنی فریضه لمونځ دی. لمونځ په اسلام کې تر ټولو مهم عبادت دی. الله تعالی په خپلو بندگانو د ورځې پنځه لمونځونه فرض کړي دي. له هر لمانځه نه مخکې لاس، مخ او پښې وینځل کېږي، چې اودس ورته وایي. په لمانځه کې بنده راز، راز اداب، عبارتونه او دعاگانې وایي او د خپل واکمن په وړاندې ټیټېږي. ان خپل تندی په مځکه ږدي. د خدای د لویوالي په مقابل کې د ځان د کوچنیوالي اقرار کوي. له هغه سره د خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندګۍ تعلق جوړوي. قیام، رکوع او سجده ګواکې د خدايي په وړاندې د خپلې بندګۍ عملي اعتراف دی. په دې ډول بنده خپل ځان د عبدیت هغه مقام ته رسوي، چې هلته یې له خدای سره ملاقات ترسره کېږي. بنده خپل رب د عاجزۍ په سطحه کې مومي، نه د کبر او انانیت په سطحه کې.

روژه په کال کې د یوې میاشتې لپاره د رمضان په میاشت کې فرض شوې ده. د روژې وخت ګهیځ وختي پیلېږي او د سترګې تر لوېدو پورې دوام کوي. په دې جریان کې له اوبو او خوړو مطلق لاس اخیستل کېږي. د قرآن کریم په قول، روژه د دې لپاره فرض شوې ده، چې په بنده کې د تقوا او شکر (بقره) کیفیت پیدا شي. اوبه او خواړه د انسان تر ټولو لوی ضرورتونه دي. له تندې چې د بنده ستونی سوز واخلي، له لوږې چې د بنده زړه په رپېدو شي، هغه وخت ده ته معلومه شي، چې دی څومره کمزوری دی او د خدای مرستې ته څومره ډېر محتاج دی. بیا چې ماښام کله خواړه خوري او اوبه څښي، نو د دې خبرې تجربه ورته کېږي، چې د ده خدای په څومره بشپړ حالت کې د ده د ضرورتونو غمه خوړلې ده. د ده زړه د احسان‌منني له جذباتو سرشاره شي. په ژبه یې د حمد او شکر ترانې په غړېدو شي.

زکات په مال او حاصلاتو کې د خدای حق دی. موږ چې په دنیا کې څه ګټو، که د څارویو او مځکې له لارې وي یا د فابریکو او دوکان له لارې یا د دندې او مزدورۍ له لارې، په هغه کې «زموږ» ونډه ډېره کمه وي. زموږ له دروني نظام نه واخله تر کایناتو پورې بې شمېره اسباب چې کله زموږ په ګټه یو بل ته لاسونه ورکړي، نو بیا موږ د یو څه ګټې وټې جوګه ګرځو. دا ټول اسباب نیغ په نیغه د مځکې او اسمانونو د خدای له لوري برابرېږي. د همدې لپاره ضرور ده، چې د کال په اخره کې چې کله د خپلو ګټو حساب کوو، نو یوه برخه یې د خدای په لاره کې وباسو او د دې واقعیت اعتراف وکړو، چې دا هر څه موږ ته زموږ خدای راکړي دي. که د هغه مرسته راسره نه وای، نو هېڅ ډول ګټه مو هم نه شوی کولی. زکات یا انفاق په اصل کې د تعلق د هغه لوړ کیفیت ښودنه کوي، چې بنده ته له ډېرې بې قرارۍ دا ارزو په زړه کې ودرېږي، چې د خپل بادار په مخکې خپل ځان تش کړي. ځکه خو په قرآن کریم کې ویل شوي دي چې مؤمنان چې کله چاته یو څه ورکوي، نو د حال ژبه یې په دې ډول ګویا وي چې: موږ یوازې د الله په رضا خواړه درکوو، نه له تاسې بدله غواړو او نه منته. (الدهر: ۹)

حج کلنی عبادت دی، چې په مسلمان باندې په ژوند کې د یو ځل لپاره فرض دی. دا فرض هم هغه وخت دی، چې له خپله کوره حجاز ته په سفر کولو او په بېرته راستنېدو یې وس بر وي. او فرصت ورسره وي. که نه وي، حج ورباندې فرض نه دی. د حج مقامات هغه مقامات دي، چې د اسلام تاریخ په کې سازېدلی دی. هغه ځایونه دي، چې پیغمبرانو په کې د خدای عبادت کړی دی. د هغوی د قربانیو یادګارونه دي، او شرک تر قیامته پورې ورنه ویستل شوی دی. همدا هغه واحد ځای دی، چې په انساني تاریخ کې لومړی ځل دا پېښه وشوه، چې لامذهبیت مغلوب شو او دین تر قیامته پورې غالب وګرځول شو. له اثارو ډکه دغه جغرافیه ځکه انتخاب شوې ده، چې د ټولې دنیا مسلمانان هر کال دلته راټول شي او ټول په ګډه د الله عبادت وکړي. د اسلامي یووالي سبق واخلي. د دغه ځای له فضا نه نوی ایماني هوډ او نوی دیني شوق خپل وطن ته ورسره یوسي. حج راته ښيي، چې په څه ډول باید ټول انسانان د الله په شاوخوا راټول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په روزمره ژوند کې

پاسني پنځه واړه ارکان د قرآن کريم په ټکيو کې د دين معلوم او په وخت پورې تړلي ارکان دي. خو کله چې يو شخص دين ته ورننوځي، نو دی يوازې د معينو وختونو تر اعمالو پورې ځان نه ايساروي، بلکې دين يې په ټول ژوند کې ستن او بخی شي. د ده له هرې رويې د دين څرکونه لګېږي. له قرآن او حديث نه چې په دې تړاو کوم شيان معلومېږي، هغه په لاندې ډول دي:

لومړنی ذکر دی. په قرآن کريم کې ويل شوي دي، چې په ولاړه، ناسته، اړخونو په هر حال کې د الله تعالی ذکر کوئ. (آل عمران: ۱۹۱) په حديث کې راغلي دي، چې ژبه مو بايد هره شېبه په الهي ذکر لمده وي. (**لا يزال لسانک رطبا من ذکر الله**)

د ذکر معنا يادول دي. مطلب يې دا دی، چې له الله نه د وېرې او هغه سره د مينې تعلق بايد دومره زياته وده کړې وي، چې بنده ته هر وخت خدای ور ياد شي. دغه ذکر هغه روحاني مزی دی، چې انسان پرې له خپل خدای سره په تلپاتې اتصال (Constant Touch) کې اوسي. کله خو په دنيا کې د الله کاريګري ته په کتو بنده د الله قدرتونو او لويي اعتراف کوي. کله د خدای احسانونه ور يادوي او د هغه شکر وباسي. کله يې د قيامت په ورځ د سوال او ځواب وېره رېږدوي او خدای ته د بښنې لاسونه لپه کوي. کله يې د خپلې عاجزي احساس دې ته هڅوي، چې له خدای نه د رحمت او نصرت خواست وکړي. بس خو د ده په حساس زړه کې هره شېبه يو نه يو داسې شورش په څپو وي، چې دی مجبوروي، چې له زارۍ او وېرې سره او په ژبه له ورو اواز سره خپل رب ياد کړي. (اعراف: ۲۰۵)

دا ذکر نه کوم نصاب لري. نه يې الفاظ معلوم او ټاکلي دي او نه کومه مشخصه او معينه بڼه لري. دا خو د خدای په آفاقي دنيا کې غوپې وهل دي، هلته چې ټول تعينات په کې له منځه ځي. نو بيا څنګه کېدی شي چې ذکر دې تر ټاکلو شکلونو پورې محدود پاتې شي؟ د الله د يادولو په وخت، په قرآن کريم کې د تدبر په مهال، په کاينات کې د غور کولو په شېبو کې، له ځان سره د محاسبې په حال کې، د مرګ او اخرت په باره کې د فکر کولو په جريان کې بيا بيا ځلې د مؤمن زړه راډکېږي او کله يې په زړه او ژبه باندې اثرات ښکاره کېږي، کله يې احساس دومره شديد شي، چې الفاظ يې هم له ملګرتيا نه لاس واخلي او د الله په ياد کې د ګرمو اوښکو په څاڅکو کې له سترګو په راوربدو شي. دا دی ذکر او همدغه ذکر د قرآن کريم له مخې تر ټولو ستر عبادت دی. (**عنکبوت: ۴۵**)

دوهم شی نُصح (خيرخواهي) دی. د دې اهميت دومره ډېر دی، چې نبي صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: **الدين النصيحه** (دين د خيرخواهي نوم دی) مؤمن له هر ډول ارواييي غوټو خلاص وي. په زړه کې يې د نورو انسانانو لپاره له خيرخواهي ور اخوا نور هېڅ هم نه وي. له نفرت، بغض، حسد، کينې او انتقام نه يې سينه تشه وي. مؤمن د هوا غوندې وي، چې له لګېدو پرته د ټولو له منځه تېرېږي. مؤمن د لمر په څېر وي، چې بې له امتيازه په هر بنده و بشر ځلېږي. مؤمن د مرغانو په څېر وي، چې په زړه کې يې د هيچا لپاره غوسه او انتقام نه وي. مؤمن د خدای هغه بنده دی، چې ځان يې خدای سره يو ځای کړی وي. دی بندګانو ته په هغه سترګه ګوري، په کومه سترګه چې د خلکو خالق هغوی ته ګوري. دا ډول شخص، د حديث په ټکيو کې، د الهي اخلاقو يو پيکر ګرځي، چې له ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندګانو سره یو شان مینه لري، نه د شیطاني اخلاقو پیکر، چې یوازې له «خپلو خلکو» سره یې دلچسپي وي. د نورو انسانانو لپاره یې په زړه کې له کرکې او دښمنۍ ور اخوا نور هېڅ هم نه وي.

دریم شی قسط (انصاف) دی. یانې له نورو سره په تعلقاتو او معاملاتو کې همېشه په عدل او انصاف چلېدل. په قرآن کریم کې مسلمانانو ته د انصاف حکم شوی دی (اعراف: ۲۹) بله دا چې ویل شوي دي چې تاسې (تل) په عدل (محکم) ولاړ اوسېږئ. (نساء: ۱۳۵) هغه شیان چې انسان د انصاف له لارې اړوي، د هغو له په ګوته کولو وروسته تاکید شوی دی، چې په هېڅ حال کې هم له انصاف نه مه اوړئ. انسان د اړیکو او خپلویو په روی او لحاظ کې له انصاف نه اوړي. فرمایلي یې دي چې که د خپلوۍ معامله وي، بیا هم په عدل او انصاف ټینګ ولاړ اوسئ. (انعام ۱۵۲) شخصي ګټې او هوسونه هم کله نا کله بنده له انصاف نه اړوي. فرمایلي یې دي چې که د نفس هوس هم وي، بیا هم د انصاف لمنه مه خوشي کوئ.(نساء: ۱۳۵) په بغض او نفرت کې له انسان نه د انصاف حدونه هېرېږي. فرمایلي یې دي چې له یو چا سره مو دښمني راشي، بیا هم انصاف ورسره وکړئ، ځکه همدا لاره له تقوا سره سمون خوري. (مائده: ۸)

د انصاف تر ټولو اسان او قطعي معیار په حدیث کې دا ښودل شوی دی چې بنده له نورو سره هماغه رویه وکړي، چې د ځان لپاره یې خوښوي. حتی فرمایلي یې دي، چې په هغه شخص کې هېڅ ایمان نشته چې د ځان لپاره یو څه غواړي او د نورو لپاره بل څه (**لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه.**)

د دین خپراوی

دین چې په یوه دیندار بنده کې کوم خصوصیات پیدا کوي، له هغو نه یو دی ـــــ دین تر نورو خلکو پورې رسول. د دې رسونې دوه شکلونه دي. په قرآن کریم کې یوه ته تذکیر او بل ته انذار (اعراف:۲) ویل شوي دي. د لومبني تعلق په مسلمانانو پورې دی. د وروستني یې په نامسلمانانو پورې.

د تذکیر معنا وریادول دي. له دې نه مراد مسلمانانو ته نصیحت او موعظت کول دي. مسلمانان هغه خلک دي، چې دین یې منلی دی. هغوی له دیني مسؤلیتونو خبرول، هغوی ته د خپلې ژمنې (عهد) ور یادول دي. د همدې لپاره دې ته د تذکیر نوم ورکول شوی دی.

د تذکیر هدف د مسلمانانو اصلاح (نساء: ۱۱۴) ده. نو ځکه اړینه ده چې په دې کار کې ټول هغه اداب په پام کې ونیول شي چې یو اصلاحي رسالت د خپلې نتیجې له مخې د فساد په رسالت بدل نه کړي ـــــــ د غلطۍ په نیولو کې نرمه رویه (آل عمران: ۱۵۹) غوره کړای شي، نه دا چې بد او رد وویل شي. د نحل سورې په ۱۲۵م آیت کې ویل شوي دي چې له مدعو سره باید د حکمت په ژبه خبرې وشي، یانې د دلایلو او براهینو ژبه وکارول شي، نه دا چې مازې امرانه انداز وي. خبره باید حسنه موعظت وي، یانې په خبرو کې شفقت او د زړه سواندۍ روح مل وي. د احسن جدال په پیرایه کې وي، یانې په بحث کې د تفهیم او حقایقو د روښانولو انداز وي، نه په یو بل د تور پورې کولو او د بل د کم راوستلو انداز.

که د تذکیر مخاطب واکمنه طبقه وي، نو مسئله لا زیات نازک رنګ اخلي. ځکه د غلطې طریقې په تذکیر که واکمن وپارېږي، نو هغوی به د مسلمانانو په وینو او وژنو لاس پورې کړي او د مسلمانانو په منځ کې د خپلمنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جگړو او نښتو پیدا کېدل الله تعالی ته دومره ناخوښ دی، چې په هره بیه له هغه نه د ځان ساتنې امر شوی دی. د واکمنو په اړه په ځانګړې تاکید سره ویل شوي دي چې کله هغوی ته نصیحت کېږي، نو په یوازیتوب کې دې وشي، نه د شعارونو او ویناوو له لارې:

سئل ابن عباس رضي الله عنهما امر السلطان بالمعروف و نهيه عن المنكر فقال: ان كنت فاعلا و لا بد ففيما بينك و بينه. ابن رجب حنبلی، جامع العلوم و الحكم، مكتبة الرياض الحديثية، قاهره ۱۹۶۲، صفحه ۷۱

ژباړه: له عبدالله بن عباس رض نه وپوښتل شوو، چې پادشاه ته د امر بالمعروف او نهي عن المنکر څه حکم دی؟ ځواب یې ورکړ، که دې دا کار کاوه او له هغه پرته بله چاره نه وه، نو بس ستا او د هغه په منځ کې دې وي.

د دې برخې دوهم شی انذار دی. د انذار معنا له خطر نه اګاه کول، خبرداری ورکول دي. له دې نه مراد تر نامسلمانانو پورې د اسلام پیغام رسول دي. دا چې د اسلام په پیغام کې ټول زور د اخرت په مسئله باندې وي، نو ځکه د دې کار لپاره دغه لفظ کارول شوی دی. په قرآن کې د نبي صلی الله علیه وسلم په باره کې راغلي دي چې هغه خو فقط د یوه سخت عذاب نه وېروونکی دی. (سبا: ۴۶)

ارشاد شوی دی:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لاَ رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ. (شوری: ۷)

ژباړه: او همدغسې مو تاته (دا) عربي قران وحي کړی دی، چې مرکزي کلی (مکه) او څوک چې شاوخوا یې دي، پرې ووېروې او د غونډېدو له ورځې یې ووېروې چې (هېڅ) شک پهکې نشته (کله چې) یوه ډله په جنت کې او یوه (بله) ډله په دوزخ کې وي.

د انذار تر شا د قرآن کریم په ټکیو کې دوه انګېزې لاس لري. نصیحت (خیرخواهي) او امانت (اعراف: ۷۸). مؤمن بنده چې د خدای بندګانو ته د دین رسولو کومه دنده ترسره کوي، هغه د دې جذبې له مخې وي، چې خلک د الله له عذاب نه وژغورل شي او د جنت لارې ته برابر شي. د الله هغه دین چې له ده سره دی، هغه ته دی د الله له لوري د یوه امانت په سترګه ګوري او په ځان دا خدایي فرض ګڼي، چې یاد امانت د هغه تر امانتدارانو (عامو انسانانو) پورې ورسوي.

هجرت، جهاد

کله چې د خدای یو بنده د سوچه خدای پرستۍ دعوت ورکوي، نو د دې امکان وي، چې د نورو خلکو له لوري له ناوړه غبرګون سره مخ شي. دغه غبرګون په پیل کې د **الغاء في الكلام** (**فصلت: ۲۶**) یانې په وینا کې د شور ماشور جوړولو په بڼه وي، یانې د داعي په خبرو کې عیبونه پیدا کول. د حق له دعوت سره د خدای نصرتونه ملګري وي. دغه ډول دعوت چې کله په ماحول کې رابرېږي، نو دومره حقیقي او مدلل وي، چې اورېدونکي په کې د واقعي نیمګړتیا په راویستلو کې ځان عاجز محسوسوي. په دې وخت کې هغوی د عیب ګویي طریقه غوره کوي. راز، راز نکتې راباسي او هڅه کوي چې خلک پرې بدګمانه کړي. دغه فکري کشمکش کله نا کله تر عملي نښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې هم ورسېږي. دغه نښته د ایمان د خاوندانو لپاره کومې بنې خپلوي، د هغو وروستۍ او انتهایي بڼه یې هجرت او جهاد دی. ګواکې هجرت او جهاد د دین هغه برخې دي چې د مخالفینو له لوري د راپیدا شویو حالاتو په نتیجه کې رامنځته کېږي.

د هجرت معنا پرېښودل دي. په ساده ټکیو کې د دې معنا دا ده چې انسان له هغو شیانو لاس واخلي چې الله ورنه منع فرمایلې ده (مدثر: ۵). خو په خپله وروستۍ مرحله کې بیا کله د کور او کاله د پرېښودو هممعنا هم ګرځي. د داعي (بلونکي) په پرتله مدعو (بلل شوي) تل د ځواکمن حیثیت خاوندان وي. نو هغوی چې کله په مخالفت لاس پورې کړي، نو د نورو لارو له کارونې وروسته بلاخره دا ګوابن هم کوي، چې یا خو خپل دین پرېږدئ او یا زموږ له ځمکې ووځئ (ابراهیم: ۱۳) په دې وخت کې د خدای بندګان له وطن نه یوې داسې سیمې ته مخه کړي، چېرته چې په خپل دین ټینګ ولاړ پاتېدی شي.

د جهاد معنا هڅه کول دي. د حق پیغام د رسولو لپاره چې کومه هڅه کېږي، هغه هم جهاد دی (فرقان: ۵۲). خو د مخالفینو ضد او سرتمبګي ځینې وختونه دې ان ته ورسېږي، چې د حق د داعیانو د سر دښمنان وګرځي، او د هغوی په بشپړې خاتمې پسې پایڅې رابډ وهي. په دې وخت کې د حق خاوندان مجبورېږي، چې د ځان د ژغورنې لپاره راپورته شي. په دې ډول چې کومه مخامختیا پېښېږي، هغې ته جهاد وایي.

جهاد د قتال په معنا کې، هماغه شی دی چې د اوسنۍ زمانې په اصطلاح کې دفاعي جګړه ورته ویل کېږي. د دغه جهاد یو لازمي شرط دا دی، چې جګړه په اول کې د نورو له خوا پیل شوې وي (توبه:۱۳). د ایمان خاوندانو ته په هر حال کې د سولهییز تبلیغ حکم شوی دی. د جنګ اجازه یوازې په هغه صورت کې ده، چې د جنګ لپاره مجبور (حج: ۳۹) کړای شوي وي. د دې په خوا کې نور شرطونه هم شته ــــــ د مسلمانانو ځواک سره راټول وي، یو امیر ولري، چې ټول خلک یې اطاعت کوي، د منکرینو له سیمې لرې خپل یو اجتماعي مرکز یې جوړ کړی وي، په ځان کې یې د صبر صفت تر دې حده روزلی وي، چې له کم شمېر سره هم د مخالفینو له لوی شمېر سره ښه په مېړانه مقابله وکولی شي. همدا وجه ده چې د اسلام په اوایلو کې په مکي دور کې د هر ډول ظلم سربېره د توري پورته کولو اجازه نه ده ورکول شوې. د جګړې اجازه یوازې په مدینه کې ورکول شوه، چې کله پاسني شرطونه پوره شوي وو. د عبدالله بن عباس رض د روایت مطابق، (په مکي دور کې) له اویا نه ډېر ځله د قتال (جګړې) منع راغله، تر دې چې د حج په سورې کې د جګړې د اجازې لومړی آیت رانازل شو.

د اسلام غلبه

د دین اصلي حقیقت خو دا دی چې بنده له خپل خدای سره د وېرې او مینې تعلق ټینګ کړي او د اخرت د بریا په خاطر فکر وکړي. خو په دنیوي ژوند کې د مؤمن د خوښې وړ یو بل څه (صف: ۱۳) هم وي. او هغه د اسلام غلبه ده. یانې د حق وګړي د نورو قومونو په وړاندې ځپلي نه وي، بلکې همدوی ته د مځکې په سربلندي حاصل وي.

خو د ایمان خاوندانو ته دا امر نه دی شوی چې هغوی دې نه وړي او نه راوړي او د اسلامي اقتدار لپاره دې هلې ځلې ترسره کړي. په قرآن کریم کې په ښکاره ټکو کې ارشاد شوی دی، چې د اقتدار خاوند الله دی. هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذات چي چاته وغواړي، واکمنيورکوي او چاته چي وغواړي واکمني ورنه اخلي (آل عمران: ۲٦) د انبیاوو له ډلې هېڅ پیغمبر هم د حکومت جوړوني ماموریت په مخ نه دی وړی. حضرت داؤد علیه السلام ته حکومت پاتې شو. خو په قرآن کریم کې راغلي دي چې «اې داؤده! موږ په ځمکه کې خلیفه ټاکلی یې.» د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د ملګرو په باره کې په قرآن کریم کې راغلي دي:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لاَ يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. (نور: **۵۵**)

ژباړه: له تاسې نه چې کومو کسانو ایمان راوړی او سم کارونه یې کړي، الله وعده ورسره کړې ده چې خامخا به یې په ځمکه کې هماغه شان خلیفه ګان وګرځوي لکه هغه خلک چې له دوی مخکې یې خلیفه ګان کړي وو او حتماً به یې هغه دین ورته محکم کړي چې دوی ته یې خوښ کړی او له وېرې وروسته به یې حالت په امن بدل کړي، یوازې ما به لمانځي، هېڅ شی به نه راسره شریکوي او له هغه وروسته چې هر څوک کافر شو نو هغوی به فاسقان وي.

ګواکې د مسلمان اصلي مسؤلیت دا دی چې لمونځ ترسره کړي، یا په نورو ټکو کې په الله پورې وصل وي. زکات ورکړي، یانې د بندګانو د حقونو په ادا کولو کې چابک وي. د رسول الله اطاعت وکړي، په نورو الفاظو کې دا چې په خپل منځ کې د سمع او طاعت نظام تر وروستي بریده مضبوط کړي. همدا هغه اعمال دي چې د الهي رحمت (د واکمنۍ د ډالۍ) سبب ګرځي. همدا هغه مؤمنه ډله ده چې الله یې د واک او اقتدار لپاره انتخابوي، ځکه همدوی د دې اهلیت لري، چې مځکنی اقتدار له الهي طرحې سره سم سمبال کړي. د دوی لپاره د اقتدار مطلب دا وي، چې دوی ته له وېرې او خطر نه پرته د خدای د عبادت کولو فرصتونه په لاس ورغلل. هغوی له الله پرته بل هېڅ شی هم د خپلې توجه مرکز نه ګرځوي. هغوی له ظلم او لوبې نه ځان پاک ساتي او له اقتدار نه لاسته ورغلي فرصتونه د دین د محکموالي لپاره کاروي نه د ځان د محکموالي لپاره.

پایله

یو تاجر تر سترګو دروليږ، په بېلا بېلو وختونو کې به نوموړی په مختلفو فعالیتونو کې بښکېل وګورئ. کله غلی، کله د غربېدا په حال، کله ناست، کله د سفر په حال، چېرته لګښت کوي، او چېرته بیا قضیې مخکې وړي. خو د دغو ظاهري مختلفو فعالیتونو لاسته راوړنه صرف یوه ده: د دنیا شتمني لاسته راوړل. دغه راز مؤمن هم په بېلا بېلو وختونو کې په ظاهره په بېلا بېلو عبادتونو او اعمالو کې مصروف ترسترګو کېږي. خو د هغو ټولو مقصد یو وي: د اخرت شتمني لاسته راوړل.

د اخرت شتمني څه ده؟ هغه دا ده چې بنده په ټوله معنا کې مؤحد وګرځي شي او له هر راز شرک نه پاک د خپل رب حضور ته ورشي:

عن جابر رض ان رسول الله صلى الله علیه وسلم قال: من لقى الله لا یشرک به شیئا دخل الجنة و من لقیه یشرک به شیئا دخل النار (مسلم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: څوک چې په دې حال کې د خدای حضور ته ورغی چې هېڅ شی يې له خدای سره نه و شريک کړي، جنت ته داخل شو. او څوک چې په دې حال کې خدای ته ورغی چې له خدای سره يې کوم څه شريک کړي وي، اور ته داخل شو.

د توحيد او شرك مطلب مازې دا نه دی، چې يو سړی د خدای په وړاندې عبادتي رسمونه ترسره کړي، نو هغه مؤحد دی. او څوک چې د يوه بت په وړاندې عبادتي دودونه ادا کړي، نو هغه مشرك دی. دا خو د دواړو له ظاهري نښو څخه مازې يوه علامه ده. توحيد او شرك په اصل کې د طالب او مطلوب (حج: ۷۳) حيثيت ته د رسېدو خبره ده، د بنده د ټول ذات نذرانه ده. د يوه شخص معبود هماغه دی چې د ده حقيقي مطلوب او مقصود وي، او له خپل ټول وجود سره د هغه لوري ته ورمايل وي، هغه څه چې بنده ورته د عظمت مقام ورکوي، چې دی ورباندې بروسه کوي، چې د درناوي او تقدس جذبات يې ورته ځانګړې کړي وي، چې تل يې په يادونو کې غرق وي، چې په تصور يې د ده نازك عواطف پارېږي، هغه چې دی تر ټولو ډېر ورنه ډارېږي او هغه چې تر ټولو ډېره مينه ورسره لري، هغه چې دی خپل ځان دومره په کې شامل (involve) کړي، چې هماغه يې هر څه او هماغه يې وروستۍ هيله وګرځي. يو څه ته په خپل ژوند کې دغه راز لوړ مقام ورکول له هغه نه خپل اله (مبعود) جوړول دي، بيا که دا ديوتا وي يا انسان يا د بنده خپل نفس؛ ساکښ شی وي يا بې ساه؛ ژوندۍ هستي وي يا مړه، ډېر وي يا مازې يو.

د ټول شريعت شيره دا ده چې بنده يوازې خدای خپل معبود وګرځوي. د شرك له ټولو ډولونو ځان وساتي او په ټوله معنا توحيدپرسته انسان شي. د هر ډول عظمت او لويي خاوند يکې يو الله دی. هغه انسان چې په اختيار او اقتدار کې بل څوك شريك کړي، هغه له هماغې يکې يوازينۍ اسرې بې برخې کېږي، چې له هغې پرته په دنيا کې بله اسره نشته. د داسې انسان مثال د هغه شخص په څېر دی چې له اسمانه راوغورځي (حج: ۳۱) او بيا په ټول کاينات کې د ده لپاره له بربادي ماسيوا نور هېڅ هم نه وي. له خدای نه پرته بل څوك د عقيدې او اعتماد مرکز ګرځول، هغه له خدای سره برابرول دي. دغه ډول عمل په دې کاينات کې «عظيم ظلم» دی او انجام يې دايمي عذاب دی. (**من مات وهو يدعو لله ندا دخل النار، بخاری**) تر دې چې دا هم شرك بلکې تر ټولو لوی شرك دی، چې انسان دې د خپل ځان تظاهر وغواړي؛ يانې چې احترام يې وشي، خوشاله شي؛ چې احترام يې ونه شي، ببر شي. دې ډول شخص خپل ځان د ځان لپاره معبود ګرځولی وي. دی په يوه داسې بدي باندې لړلی وي، چې له هغې نه لويه بدي په دې دنيا کې بله نشته:

اخوفُ ما اخافُ عليكم الشركُ الاصغر فسئل عنه فقال الرياء. (احمد، طبرانی، بيهقي)

ژباړه: نبي کريم صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ستاسې په تړاو له ماسره تر ټولو ډېره اندېښنه د شركِ اصغر دی. ويې پوښتل: شركِ اصغر څه دی؟ ويې فرمايل: ريا.

د بنده عبادت او د ده اسلامي فعاليتونه که دا پايله راوړي، چې دی په حقيقي معنا د **أَلاَّ تَتَّخِذُواْ مِن دُونِي وَكِيلاً** (اسراء: ۲) مصداق ګرځېدلی وي، الهي ذات يې د ټولو يادونو او توجهاتو مرکز ګرځېدلی وي، خدای د اله په توګه منل د هغه لپاره په ساده ټکو کې مازې د عقيدې يو شی نه وي، بلکې هماغه ذات يې اروايي اسره وي چې دی ورباندې ژوندی وي ـــــــ که د انسان ژوند دغه نتيجه پيدا کوله، نو بې له شکه دی په دين ټينګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاړ دی. که داسې نه وي، نو شدیده اندېښنه ده چې ده لا تر اوسه هم دین نه دی موندلی. د دین په نوم کوم بل ځای نښتی دی.

له صریحو نصوصو نه ثابته ده چې د عمل دار و مدار ټول په نیت دی. الله ته یوازې هغه عمل مطلوب دی، چې خاص د هغه د رضا لپاره شوی وي. هغه عمل چې یو بل غرض په کې شامل شي، د الله په وړاندې یې هېڅ قیمت نشته ـــــ هغه خلک چې له دین نه تجارت جوړوي، هغه چې د دنیوي ګټو او مصلحتونو له مخې یو دیني عمل غوره کوي، هغه چې یو دیني عمل د خپل کاري مسلک په توګه پیل کړي، هغه چې له داسې دیني فعالیتونو سره دلچسپي لري، چې عزت او شهرت پرې ترلاسه کېږي، چې د انسان «ایماژ» ورباندې ښه کېږي، چې ولسي رهبري پرې حاصلېږي، دا ډول خلک ډېر سخت په دې خطر کې مبتلا دي، چې د قیامت په ورځ دې د هغوی اعمال بې وزنه وګڼل شي. فرق نه کوي چې د دوی زړونو ته دغه دنیوي انګېزې له شعوري لارې ننوتې دي او یا په لاشعوري ډول.

★★★

★

هېڅ څوک د چا ډېوه نه مړه کوي،

په ډېوې کې د تېلو کمی یې مړه کوي.

★

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library